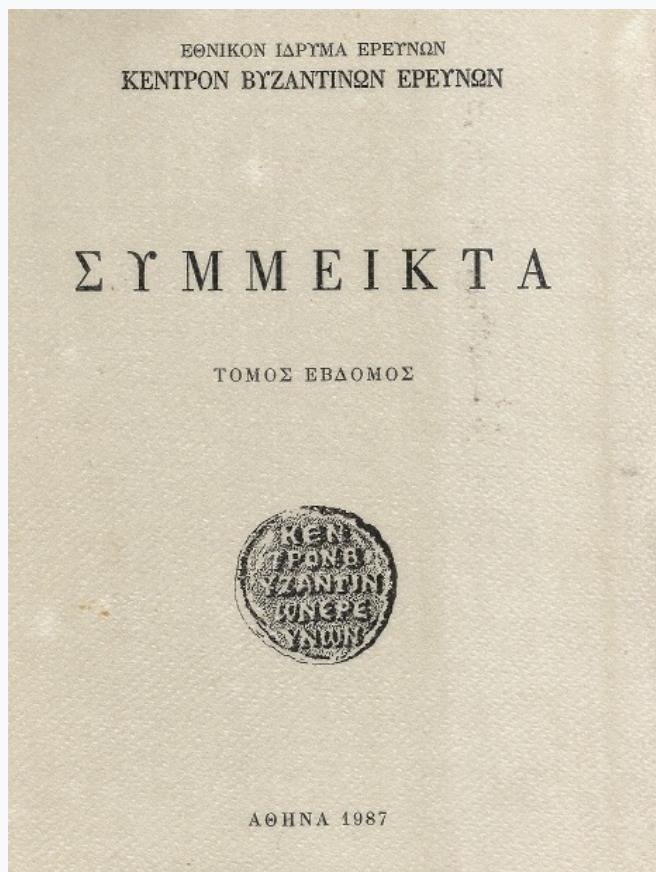

Byzantina Symmeikta

Vol 7 (1987)

SYMMEIKTA 7

Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (4ος-5ος αἰ.)

Σοφία ΠΑΤΟΥΡΑ

doi: [10.12681/byzsym.718](https://doi.org/10.12681/byzsym.718)

Copyright © 2014, Σοφία ΠΑΤΟΥΡΑ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΠΑΤΟΥΡΑ Σ. (1987). Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (4ος-5ος αἰ.). *Byzantina Symmeikta*, 7, 215–236. <https://doi.org/10.12681/byzsym.718>

Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (4ος - 5ος αί.)

Το ζήτημα της διάδοσης του Χριστιανισμού σι ξένους λαούς κατά την προτεινόμενη χρονική περίοδο έχει ελάχιστα μελετηθεί και έντελως περιστασιακά θιγεί τόσο στην ελληνική όσο και στη διεθνή βιβλιογραφία. Μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον των θεολόγων και των ιστορικών έχει επικεντρωθεί, κυρίως, στη μελέτη του φαινομένου των εκχριστιανισμών ενδύτης κλίμακας, όπως συνέβη, για παράδειγμα, στον 6ο αιώνα με τις οργανωμένες ιεραποστολές του Ίουστινιανού ή αργότερα στον 8ο αιώνα, με την αποστολή των βυζαντινών ιεραποστόλων Κωνσταντίνου και Μεθόδιου στη Μοραβία και τη διάδοση του Χριστιανισμού ανάμεσα στους σλαβικούς πληθυσμούς. Με την παρούσα μελέτη θα προσπαθήσουμε, αναλύοντας και ερμηνεύοντας τις λιγοστές, πράγματι, πληροφορίες των πηγών, να καταδείξουμε ότι η χριστιανική θρησκεία χρησιμοποιήθηκε από τη βυζαντινή εξωτερική πολιτική, σε συνδυασμό με τα άλλα μέσα και τους μηχανισμούς που διέθετε, από τους πρώτους αιώνες της σύστασης του βυζαντινού κράτους με σκοπό την επέκταση της επιρροής του πάνω σε μικρούς ή μεγαλύτερους ξένους λαούς και την, μέσω αυτών, διασφάλιση των πολιτικών και εθνικών του συμφερόντων έναντι άλλων μεγάλων και επικίνδυνων λαών.

Είναι γνωστό ότι η βυζαντινή αυτοκρατορία για την αντιμετώπιση των πολυάριθμων εχθρών που περιέζωναν τα σύνορά της δεν περιορίστηκε μόνο στη χρήση των όπλων. Η χρησιμοποίηση ειρηνικών μέσων που της τὰ εξασφάλιζαν ή οργανωμένη και ευέλικτη διπλωματία της και οι μηχανισμοί της εξωτερικής της πολιτικής αποτελούσε την πρώτη της επιλογή. Η δημιουργία εμπορικο-οικονομικών σχέσεων, ή προσπάθεια προώθησης του ύλικού της πολιτισμού, ή προσφορά πλουσίων δώρων και ή άπονομή τιμητικών τίτλων σε βάρβαρους ήγεμόνες, ή καταβολή υπέρογκων, συχνά, χρηματικών ποσών για την εξαγορά της ειρήνης ή ως κινήτρων υποκίνησης βαρβαρικών λαών έναντι άλλων αποτελούσαν μερικές από τις προσφιλέστερες μεθόδους της εξωτερικής πολιτικής του Βυζαντίου, που τις εφαρμόζε κατά περίπτωση σ' όλη τη διάρκεια του βίου του.

Έκείνο όμως που συνιστά την ιδεολογική βάση της εξωτερικής του πολιτικής και αποτελεί, σε όρισμένες περιπτώσεις, βασική κινήτρια δύναμη στην προώθηση και εφαρμογή της, είναι η χριστιανική θρησκεία. Η τελική επικράτησή της μέσα στα όρια της Αυτοκρατορίας ανοίγει νέους όριζόντες και

χαράσσει εὐνοϊκὲς προοπτικὲς στὴν ἄσκηση τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς.

Στὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς Αὐτοκρατορίας ἢ *pax romana* μετατρέπεται σὲ *pax christiana*¹. Ἡ νέα θρησκεία, τῆς ὁποίας ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρας εὐνοεῖ τὴ δημιουργία μιᾶς ἰδεολογίας χωρὶς σύνορα, τίθεται πολὺ σύντομα στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία καθίσταται ὄργανο τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν στόχων τῆς νέας οἰκουμενικῆς πολιτικῆς τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ πρῶτος κιόλας χριστιανὸς αὐτοκράτορας, ὁ Κωνσταντῖνος, φαίνεται πῶς μέσα ἀπ' ὅλες τὶς δραστηριότητές του ἐπεδίωκε τὴ διατήρηση τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας σὰν προϋπόθεση ἀπόλυτα ἀναγκαία γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ Κράτους. Οἱ διάδοχοί του διευρύνουν τὴ θρησκευτικὴ του πολιτικὴ, προσδίδοντάς της νέες διαστάσεις, ἐνῶ ὁ Ἰουστινιανὸς, προχωρώντας περισσότερο, θὰ μετατρέψει τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν ἱεραρχία τῆς σὲ ἐργαλεῖα ἐξουσίας καὶ θὰ τὶς ὑποτάξει στὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους, στὰ ὁποῖα, βεβαίως, ἀπέδιδε προτεραιότητα.

Α

Ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα ἡ διάδοσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας σὲ ξένους λαοὺς καθίσταται προσφιλὴς μέθοδος προσέγγισής τους καὶ πραγματοποιεῖται σὲ περισσότερες περιπτώσεις στὰ πλαίσια συνεργασίας Κράτους-Ἐκκλησίας, μὲ τὴν ἄμεση ἐπέμβαση ἢ τὴ συναίνεση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα.

Ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος, διαβλέποντας τὴ σημασία τῆς νέας θρησκείας καὶ τὸ ρόλο ποὺ θὰ διαδραμάτιζε μελλοντικά, παρενέβη δυναμικὰ γιὰ ν' ἀνακόψει τοὺς διωγμοὺς ποὺ εἶχε ἐξαπολύσει ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας, Σαβώρης, ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἐνδιαφέρον του, λοιπόν, γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ ἐκδηλώθηκε σύντομα καὶ γιὰ τοὺς ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Αὐτοκρατορίας Χριστιανούς, ἐφόσον, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Σωζομενὸς στὴν περίπτωση τοῦ Σαβώρη, ὁ Κωνσταντῖνος ἐπειρᾶτο *πειθεῖν αὐτὸν εὐνοεῖν τῇ θρησκείᾳ. πλείστη γὰρ ἐχρηῖτο κηδεμονία περὶ τοὺς πανταχοῦ Χριστιανοὺς Ῥωμαίους καὶ ἄλλοφύλους*².

Στὴν περίοδο τῆς βασιλείας του, ἐξἄλλου, τοποθετοῦνται ἀπὸ ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τοῦ 5ου αἰ. οἱ ἐκχριστιανισμοὶ ξένων λαῶν, ὅπως τῶν Ἰβή-

1. D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, Λονδίνο 1971, σελ. 275.— Ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις γιὰ τὴν οἰκουμενικὴ ἰδεολογία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διατυπώνει ὁ συγγραφέας στὰ κεφάλαια 9 καὶ 10.

2. Σωζομενός, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 69-70 (ἐκδ. Bidez). Πρβλ. J. Vogt, *Constantin der Grosse und sein Jahrhundert*, Μόναχο 1960, σελ. 237-8 καὶ 245-6.

ρων¹, Ἰνδῶν, (Αἰθιοπῶν)², Σαρακηνῶν³ κ.λπ., καὶ ἀποδίδονται σὲ πρωτοβουλίες μεμονωμένων ἀτόμων (αἰχμαλώτων, ἐμπόρων, μοναχῶν, κ.λπ.). Μολονότι στὶς ἀφηγήσεις τους δὲν διαφαίνεται ἀνάμειξη ἢ κάποιος ρόλος τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, ὥστόσο εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι αὐτοὶ εἶχαν ἐξασφαλίσει, ἂν ὄχι τὴν ἐνεργὸν συμπαράσταση, τουλάχιστον τὴ μυστικὴ συγκατάθεση τῶν ἀρχῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ χῶρες μὲ τέτοια στρατηγικὴ σημασία θὰ εὐνοῦσε ὅπωςδήποτε τὰ συμφέροντα τῆς Αὐτοκρατορίας ἐναντι κυρίως τῶν Περσῶν ποὺ γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀποτελοῦσαν τὸν πῶς ἐπικίνδυνον ἐχθρὸν τῆς.

Στὴν περίπτωσιν τῶν Ἰβήρων, ἔθνος τοῦτο βάρβαρον μέγα τε καὶ μαχιμώτατον, κατὰ τὸν Σωζομενόν, τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἄμεσα. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰβήρων ἔστειλε πρεσβεία στὸν Κωνσταντῖνον μὲ προτάσεις γιὰ σύναψιν συμμαχίας καὶ αἴτημα τὴν ἀποστολὴν ἱερέων. *Ἡσθη τῇ πρεσβείᾳ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ φυσικὰ ἀνταποκρίθηκε ἀμέσως στὰ αἰτήματά τους*⁴. Ἡ συμμαχία μὲ τοὺς Ἰβήρας θὰ διασφάλιζε, ὅσο καιρὸς θὰ ὑφίστατο, τὴν προστασίαν τῶν βορειοανατολικῶν συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς ἐπιθέσεως τῶν Περσῶν καὶ ἄλλων βορειότερων τῶν Ἰβήρων βαρβαρικῶν φυλῶν.

Ὁ γιὸς τοῦ Κωνσταντίνου, Κωνσταντῖνος, ποὺ ἀπὸ νωρὶς εἶχε ἀσπασθεῖ τὸ δόγμα τοῦ Ἀρείου, προχώρησε περισσότερο ἀπὸ τὸν πατέρα του στὸν θρησκευτικὸν τομέα, ἀναμείχθηκε ἐνεργῶς στὶς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας⁵ καὶ σὲ συνεργασία μὲ τὴν τελευταία ἐπιχείρησε τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ἐκτὸς τῆς Αὐτοκρατορίας λαούς. Τὸ 341 παρίστατο ὁ ἴδιος στὴν τελετὴ τῆς χειροτονίας τοῦ Οὐλφίλα ὡς ἐπισκόπου τῶν Γότθων⁶, ἐνῶ λίγα χρόνια ἀργότερα (τὸ 348), ἐκδηλώνοντας τὸ προσωπικὸν του ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς διωγμούς

1. Σωζομενός, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 59-64 (Bidez) — Σωκράτης, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, col. 129, 132 καὶ 133 (PG 67).

2. Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 82-83 (Bidez).— Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 125, 128 καὶ 129 (PG 67).

3. Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 299-300 (Bidez).

4. *... καὶ ἐν τάχει κοινῇ συνθήκῃ παντὸς τοῦ ἔθνους φιλοτιμώτατα παρεσκευάσαντο ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. . . σπουδῇ δὲ τῆς ἐκκλησίας οἰκοδομηθείσης, ὑποθεμένης τῆς αἰχμαλώτου πέμπουσι πρέσβεις πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν βασιλέα Ῥωμαίων συμμαχίαν καὶ σπουδᾶς φέροντας, ἀντὶ δὲ τούτων ἱερέας τῷ ἔθνει ἀποσταλῆναι δεομένους. διεξελλόντων δὲ τῶν πρέσβεων, οἷα παρ' αὐτοῖς συνέβη, καὶ ὡς τὸ πᾶν ἔθνος ἐν ἐπιμελείᾳ πολλῇ σέβει τὸν Χριστόν, ἦσθη τῇ πρεσβείᾳ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ πάντα κατὰ γνώμην πράξαντας τοὺς πρέσβεις ἀπέπεμψεν. ὧδε μὲν Ἰβήρας τὸν Χριστόν ἐπέγνωσαν καὶ εἰσέτι νῦν ἐπιμελῶς σέβουσιν. . .* (Σωζομενός, σελ. 64 Bidez).

5. Ὁ Δ. Ἀ. Ζακυθῆνδρος (Βυζαντινὴ Ἱστορία, 324-1071, Ἀθήνα 1977, σελ. 43) θεωρεῖ τὸν Κωνσταντῖνον ὡς ἐγκαινιστὴν τοῦ καισαροπαπισμοῦ.

6. Φιλοστόργιος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 17-18 (ἐκδ. Bidez).

πού ύφίσταντο στὴ χώρα τους οἱ Γότθοι, τοὺς δέχθηκα καὶ τοὺς ἐγκατέστησε στὴν Αὐτοκρατορία¹.

Ἡ χειροτονία ἐνὸς ἀπλοῦ πρέσβευος τῶν Γότθων, ὅπως οἱ πηγές χαρακτηρίζουν τὸν Οὐλφίλα κατὰ τὴν ἀφιξή του στὴν Ἀντιόχεια καὶ ἡ παρουσία τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίου στὴν τελετὴ τῆς χειροτονίας του ὡς ἐπισκόπου, προσδίδουν σ' αὐτὴ τὴν τυπικὴ θρησκευτικὴ πράξη καὶ πολιτικὸ χαρακτήρα. Ἡ χειροτονία τοῦ Γότθου ἐπισκόπου πραγματοποιεῖται στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἐπίσημη προσπάθεια Κράτους-Ἐκκλησίας γιὰ τὸν ἐκχριστιανισμό ξένων λαῶν.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, στὰ μέσα περίπου τοῦ 4ου αἰώνα, ὁ Κωνσταντῖος ἀναλαμβάνει καὶ νέα πρωτοβουλία σχετικὰ μὲ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαούς. Ἐκτιμώντας τὴ σπουδαιότητα τῆς νότιας Ἀραβίας γιὰ τὰ οἰκονομικὰ κυρίως συμφέροντα τῆς Αὐτοκρατορίας, προσπαθεῖ νὰ κερδίσει ἕδαφος στὴν περιοχὴ μὲ πρῶτο βῆμα τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ χώρα τῶν Ὀμηριτῶν. Στέλνει πρεσβεῖα μὲ πλούσια δῶρα στὸ βασιλιά τῶν Ὀμηριτῶν καὶ ὀρίζει ἀρχηγό της τὸν ἀρειανὸ ἐπίσκοπο Θεόφιλο, τὸν ἐπικαλούμενο («Ἰνδό»), ἄνθρωπο εὐσεβῆ καὶ γνώστη τῶν πραγμάτων τῆς Αἰθιοπίας, ἀφοῦ κατὰ τὴ νεότητά του ἔζησε ὡς ὄμηρος στὴν περιοχὴ αὐτή². Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Θεοφίλου ὑπῆρξε ἀπόλυτα ἐπιτυχής. Ὁ ἀρειανὸς ἱεραπόστολος ἔπεισε τὸν ἡγούμενο τῶν Ὀμηριτῶν ν' ἀσπασθεῖ τὸν Χριστιανισμό καὶ νὰ προχωρήσει στὴν ἴδρυση τριῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν θέσεων³ ποὺ κτίστηκαν οἱ ἐκκλησίες, προφανῶς μὲ ὑπόδειξη καὶ παρότρυνση τοῦ Θεοφίλου, καθιστᾷ σαφῆ τὴν κύρια σκοπιμότητα τῆς ἱεραποστολῆς ἀλλὰ καὶ τὸ ρόλο τῶν ἰδίων τῶν ἱεραποστόλων, ποὺ, ὅπως φαίνεται, ξεπερνοῦσε τὰ καθαρὰ θρησκευτικὰ πλαίσια. Ἡ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐκκλησίες κτίζεται στὴν Τάφαρο, πρωτεύουσα τῆς Αἰθιοπίας, ἡ ἄλλη στὴν Ἀδάνη, λιμάνι ὅπου ἔπιαναν τὰ πλοῖα τῶν βυζαντινῶν ἐμπό-

1. Φιλολογία, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 18 (Bidez).— Fr. Kaufmann, *Aus der Schule des Wulfila: Laurenti Dorostorensis epistula de Fide, vita et obitu Wulfilae im Zusammenhang mit der Dissertatio Maximini contra Ambrosium*, Στρασβούργο 1899, σελ. 76. Πρβλ. J. Zeller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Παρίσι 1918, σελ. 446-447 καὶ E. A. Thompson, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Ὁξφόρδη 1968, σελ. 96-97.

2. Φιλολογία, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 32-33 (Bidez).— Συμεὼν Μεταφραστής, *Martyrium Arethae I*, col. 1249 A, 1252 A (PG 115). Πρβλ. A. Dihle, *Die Sendung des Inders Theophilos, Politika und Res Publica*, Dem Andenken Rudolf Starks gewidmet, Βισμπάντεν 1969, σελ. 330-336.

3. . . . τῶν δὲ ἐκκλησιῶν μίαν μὲν ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει τοῦ παντὸς ἔθνους Τάφαρον ὀνομαζομένη καθιδρύσατο, ἑτέραν δὲ ἐν ᾧ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐμπόριον ἐτήχανεν ἔξω πρὸς τὸν Ὠκεανὸν τετραμμένον· καλοῦσι δὲ τὸ χωρίον Ἀδάνην, ἐνθα καὶ τοὺς ἐκ Ῥωμαίων ἀφικνούμενους ἔθνος ἦν καθοριζέσθαι. τὴν δὲ τρίτην ἐπὶ θάλασσαν τῆς χώρας μέρος, ἐν ᾧ Περσικὸν ἐμπόριον γνωρίζεται ἐπὶ τῷ στόματι τῆς ἐκείσε περσικῆς κείνου θαλάσσης (Φιλολογία, σελ. 34).

ρων και ή τρίτη σέ μεγάλο λιμάνι στήν είσοδο τοῦ περσικοῦ κόλπου, ὅπου διεξαγόταν κυρίως περσικό ἐμπόριο. Ἡ δημιουργία ὀργανωμένων χριστιανικῶν κοινοτήτων σ' αὐτές τίς πόλεις θά διευκόλυνε τίς ἐμπορικές συναλλαγές τῶν ρωμαίων ἐμπόρων και θά ἐνίσχυε σημαντικά τήν πολιτική ἐπιρροή τῆς Αὐτοκρατορίας στήν περιοχή.

Ἀξίζει νά ἐπισημάνουμε σ' αὐτό τὸ σημεῖο τήν ἐπιλογή τῶν προσώπων στὰ ὁποῖα ὁ Κωνσταντῖος ἀνέθεσε τὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς στοὺς λαοὺς τῶν Γότθων και τῶν Ὀμηριτῶν. Καί οἱ δύο (Οὐλφίλας και Θεόφιλος) ἔζησαν ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς λαοὺς (ὁ πρῶτος μάλιστα γεννήθηκε και ἔζησε στή Γοθία μέχρι αὐτή τήν ἐποχή), και ὅπως ἦταν φυσικό γνώριζαν καλὰ τὴ γλώσσα και τίς συνήθειές τους. Στήν περίπτωση μάλιστα τοῦ Οὐλφίλα ἡ χρήση τῆς Γοθικῆς γιά τὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου βοήθησε σημαντικά στήν ταχύτερη διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ και κατὰ συνέπεια στήν ἰδεολογική-πολιτιστική τους προσέγγιση στὸ Βυζάντιο¹.

Ὁ μαζικός ἐκχριστιανισμὸς τῶν Γότθων πραγματοποιήθηκε βέβαια λίγα χρόνια ἀργότερα κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ ἐπίσης ἀρειανοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς Οὐάλη, ὅταν ὁ Φριτιγέρνης, Γότθος φύλαρχος και ἀντίπαλος τοῦ Ἀθανάριχου, ζήτησε και ἐγκαταστάθηκε μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα στὸ ἔδαφος τῆς Αὐτοκρατορίας². Ἡ στρατιωτική και κοινωνική ὀργάνωση τῶν Γότθων εἶχε ἰσχυροποιήσει τὴ θέση τους³ σὲ τέτοιο βαθμὸ πού ἀποτελοῦσαν σοβαρὸ πλέον κίνδυνο γιά τίς ἐπαρχίες τοῦ Ἰλλυρικοῦ και τῆς Θράκης. Μία ἐνδοφυλικὴ διένεξη τῶν Γότθων ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στίς ἀρχές τῆς Αὐτοκρατορίας νά θέσουν ἀμέσως σ' ἐφαρμογή τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς μὲ στόχο τὴν ἀποδυνάμωση και διάσπαση τοῦ ἕως τότε ἰσχυροῦ γοθικοῦ λαοῦ. Πρόσφεραν στρατιωτικὴ βοήθεια στὸν φύλαρχο Φριτιγέρνη κατὰ τὴν πολεμικὴ του ἀναμέτρηση μὲ τὸν Ἀθανάριχο και σὲ ἀντάλλαγμα τοῦ ζήτησαν ὁ ἴδιος και ὁ λαὸς του ν' ἀσπασθοῦν τὸν Χριστιανισμὸ⁴.

1. Ὁ Οὐλφίλας μετάφρασε στή Γοθικὴ ἔλα τὰ ἱερά βιβλία, πλὴν τῶν Βασιλειῶν, πὸ περιεῖχαν πολεμικὲς ἱστορίες. Τὴ σκοπιμότητα αὐτῆς τῆς ἐξαίρεσης τὴν ἀποδίδει ὁ Φιλοστόργιος ὡς ἐξῆς: τοῦ τε ἔθνους τῶν Γότθων ὄντος φιλοπολέμου και δεομένου μᾶλλον χαλινοῦ τῆς ἐπὶ τὰς μάχας ὀρμῆς, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ πρὸς ταῦτα παροξίνοντος. . . (Bidez, σελ. 18). Ἡ καταστολή, λοιπόν, τῆς πολεμικῆς ὀρμῆς τῶν βαρβάρων μποροῦσε νά ἐπιτευχθεῖ μὲ τὸν ἐκχριστιανισμὸ τους και ἀποτελοῦσε ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικοὺς στόχους τῶν πολιτικῶν και ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν τῆς Αὐτοκρατορίας.

2. Βλ. Εὐ. Χρυσόου, *Τὸ Βυζάντιο και οἱ Γότθοι*, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 109-128 και Η. W o l f r a m, *Geschichte der Goten*, Μόναχο 1979, σελ. 137-140

3. Βλ. I. I o n i ſ a, *The social-economic Structure of Society during the Goths' Migration in the Carpatho-Danubian Area*, στὸν τόμο: *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations*, Βουκουρέστι 1975, σελ. 77-91.

4. Οἱ πληροφορίες τῶν πηγῶν σχετικὰ μὲ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο τῶν Γότθων και τὴ χρονικὴ στιγμή τοῦ μαζικοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ λαοῦ τοῦ Φριτιγέρνη εἶναι ἀσαφεῖς. Οἱ ἐκ-

Ἦταν βέβαιο πὼς δὲν ἀρκοῦσε μόνο ὁ ἐμφύλιος πόλεμος γιὰ νὰ διαλύσει τὸ ἰσχυρὸ ἔθνος τῶν Γότθων. Ἡ θρησκευτικὴ διαφοροποίηση θὰ καθιστοῦσε τὸ ρῆγμα ἀνάμεσα στὶς δύο πλευρὲς ὀριστικῶς.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἓνας ἄλλος ἐχθρὸς ποὺ ἀπειλοῦσε τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τῆς Αὐτοκρατορίας, Φοινίκη, Παλαιστίνη καὶ Αἴγυπτο, μὲ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες ἦταν ἡ βασίλισσα τῶν Σαρακηνῶν, Μαυῖα¹. Ἦν δὲ οὐχ οἷος νομίζεσθαι ράδιος ὁ πόλεμος ὡς παρὰ γυναικὸς παρὰσκειαζόμενος, κατεργὰν δὲ καὶ δυσκαταγώνιστόν φασι γενέσθαι Ῥωμαίοις ταύτην τὴν μάχην, ὡς καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν ἐν Φοινίκη καὶ Παλαιστίνῃ στρατιωτῶν εἰς συμμαχίαν ἐπι-καλέσασθαι τὸν στρατηγὸν πάσης τῆς ἀνὰ τὴν ἔω ἰπικῆς τε καὶ πεζῆς στρα-τιᾶς. . . Ἔτσι παρουσιάζει ὁ Σωζομενὸς τὴν κατάστασι ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες ἀπὸ τὴν πίεσι τῶν Σαρακηνῶν, μὲ ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὸ Βυζάντιο *περὶ εἰρήνης πρὸς Μαυῖαν*².

Τὴν εὐκαιρία γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὶς δύο πλευρὲς ἔδωσε στοὺς Βυζαντινοὺς ἡ ἴδια ἡ Μαυῖα, ὅταν ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ σταλεῖ ὡς ἐπίσκοπος τοῦ ἔθνους τῆς ὁ Σαρακηνὸς στὴν καταγωγὴ μοναχὸς Μωϋσῆς. Οἱ στρατηγοὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν διαμηνύουν ἀμέσως τὴν πρό-τασι τῆς Μαυῖας στὸν αὐτοκράτορα Οὐάλη καὶ μὲ τὴ συγκατάθεσίν του ὁδη-γοῦν τὸν Μωϋσῆ στὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Λούκιον γιὰ τὴ χειροτονία. Ὁ Μωϋσῆς, ὀρθόδοξος στὸ δόγμα, ἀρνεῖται πεισματικὰ νὰ χειροτονηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀρειανὸν πατριάρχην. Ἡ ἔκρυθμη κατάστασι ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες ὑποχρεώνει τὴν πολιτικὴ ἡγεσίαν τῆς Αὐτοκρατορίας νὰ ὑποχωρήσει. Ὁ Μωϋσῆς χειροτονεῖται τελικὰ ἀπὸ ἐξόριστους ὀρθόδοξους ἐπισκόπους καὶ στὴ συνέχειαν ἀποστέλλεται στὴ χώρα τῶν Σαρακηνῶν, ὅπου πολλοὺς Χριστια-

κλησιαστικοὶ συγγραφεῖς Σωκράτης (PG 67, col. 552-553) καὶ Σωζομενὸς (Bidez, σελ. 295), ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Φριτιγέρνης ἀσπασθεὶς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπέτρεψε τὴ διά-δοσίν του στὶς τάξεις τῶν ὑπηκόων του μετὰ τὴ νίκη του ἐπὶ τοῦ Ἀθαναρίχου, ὡς ἀπόδειξι τῆς εὐγνωμοσύνης του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴ στρατιωτικὴ βοήθειαν ποὺ τοῦ πρόσφερε. Οἱ ἐθνικοὶ συγγραφεῖς Εὐνάπιος (Ἱστορία ἡ μετὰ Δέξιππον, σελ. 237-238, HGM 1), Ζώ-σιμος (Ἱστορία Νέα Δ, 20, σελ. 175, ἔκδ. Mendelsohn) καὶ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος (τόμ. 3, σελ. 406, LCL, ἀρ. 331) ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Γότθοι ἐξαπάτησαν τὶς βυζαντινὲς ἀρχές, πέρασαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Θράκη χωρὶς στὴν πραγματικότητι νὰ ἔχουν ἀσπασθεῖ τὸν Χριστιανισμὸν, ὅπως εἶχαν ὑποσχεθεῖ στὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα. Παρὰ τὶς ἀντιφάσεις τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς — ἀντιφάσεις ποὺ κατὰ κύριον λόγον ὀφείλονται στὶς ἰδεολογικὰς τοὺς ἀντιθέσεις — εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ προσπάθειαν τοῦ μαζικοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Γότθων ἔγινε μὲ τὴν ἐπίσημην παρέμβασιν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ὅτι ἀποτελεῖ πολιτικὴ ἐπι-λογὴ καὶ ὅτι ἐντάσσεται στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ποὺ ἀσκεῖ ἡ Αὐτοκρατορία ἀπὸ τὴν ἐποχὴν.

1. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 556-557 (PG 67). Πρβλ. Σωζομενὸς, Ἐκκλ. Ἱστο-ρία, σελ. 297-298 (Bidez).

2. Σωζομενὸς, σελ. 298 (Bidez).

νίσαι παρεσκεύασε κομιδῇ ὀλίγους εὐρῶν τοῦ δόγματος μετασχόντας¹.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ἀπὸ τὰ παραπάνω ὅτι τὸν πρῶτο λόγο σὲ θέματα ἐξωτερικῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς τὸν ἔχει ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ Βυζαντίου (ἐπιτραπέντες δὲ παρὰ βασιλέως οἱ τάδε μηνύσαντες τῶν στρατιωτῶν ἡγεμόνες συλλαμβάνουσιν τὸν Μωσῆν καὶ παρὰ τὸν Λούκιον ἄγουσιν), ἡ ὁποία μάλιστα ὑποχρεώνεται πολλές φορές νὰ τὰ προσαρμόσει στὶς ἀνάγκες τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, θέτοντας οὐσιαστικὰ τὴν Ἐκκλησία ὑπὸ ὁποιαδήποτε μορφῆ (ὀρθόδοξη, ἀρειανὴ κλ.π.) στὴν ὑπηρεσία τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας².

Ὡστόσο, στὶς παραμεθόριες περιοχὲς ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἡγεσία της μποροῦσε μερικὲς φορές νὰ παίξει ἀποφασιστικὸ ρόλο σὲ δογματικὰ ζητήματα, ἀντιδρώντας δυναμικὰ στὶς ὅποιες ἀξιώσεις τοῦ αὐτοκράτορα. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περίπτωση τῆς δογματικῆς διένεξης τοῦ αὐτοκράτορα Οὐάλη καὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Τόμεως (Μ. Σκυθία) Βετρανίωνα, κατὰ τὴν ὁποία ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει ὁ πρῶτος γιὰ λόγους ἐθνικῆς ἀσφαλείας³. Ὁ Οὐάλης, ἐξόρισε τὸν Βετρανίωνα, ἐπειδὴ ἀρνήθηκε πεισματικὰ ν' ἀσπασθεῖ τὸν Ἀρειανισμό. Σύντομα ὅμως ὑποχρεώθηκε νὰ τὸν ἐπαναφέρει στὴν ἐπισκοπικὴ του ἔδρα, ἰδὼν τοὺς Σκύθας χαλεπαίνοντας. . . πρὸς τὴν φυγὴν τοῦ ἐπισκόπου ἐδεδίδει, μὴ καὶ νεωτερίσωσιν, ἀνδρείους τε ἐπιστάμενος καὶ τῇ θέσει τῶν τόπων ἀναγκαίους τῇ Ῥωμαίων οἰκουμένη καὶ τῶν κατὰ τὸδε τὸ κλίμα βαρβάρων προβεβλημένους⁴. Ἀργότερα, στὶς ἀρχὲς τοῦ βου αἰ., ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ μοναχισμοῦ στὸ εὐαίσθητο ἀπὸ τὶς βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς βόρειο σύνορο τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀποκτᾶ μεγαλύτερη πολιτικὴ βαρῦτητα καὶ ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα ἀπειλητικὸς γιὰ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία⁵.

1. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 557 (PG 67). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ Μαυρία, ἀμέσως μετὰ τὴ χειροτονία τοῦ Μωϋσῆ, συνῆψε εἰρήνην με τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ πάντρεψε τὴν κόρη της με τὸν βυζαντινὸ στρατηγὸ Βίκτωρα, βλ. Al. A. Vasiliev, *Notes on some Episodes concerning the Relations between the Arabs and the Byzantine Empire from the Fourth to the Sixth Century*, DOP 9-10 (1956), σελ. 307.

2. Θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς περιπτώσεις ἐκχριστιανισμῶν ξένων λαῶν ποὺ πραγματοποιοῦνταν με πρωτοβουλία ἢ μεσολάβηση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ὁ τελευταῖος ἐπέδωκε κατ' ἀρχὴν τὴ διάδοση τοῦ δόγματος ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε υἱοθετήσει. Ἄν οἱ συνθῆκες τὸ ἐπέτρεπαν, ὅπως συνέβη στὴν περίπτωση τῶν Γόθων, ὅπου τὸ ἔδαφος εἶχε προλειανθεῖ ἀπὸ τὸν ἀρειανὸ ἐπίσκοπο Οὐλφίλα, τότε πράγματι διεδίδετο τὸ ἐπίσημο δόγμα τοῦ Κράτους. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση, ὅπως συνέβη με τοὺς Σαρακηνοὺς, ὁ αὐτοκράτορας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία, ἀναγκάζονταν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ἐνδώσουν στὶς ἀξιώσεις τῶν ξένων ἐνδιαφερομένων.

3. Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 273 (ἐκδ. Parmentier). Ἠρβλ. Σωζομενός, σελ. 263-264 (Bidez).

4. Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 264 (Bidez).

5. Ὑπενθυμίζουμε ἐδῶ τὴν ἐξέγερση τοῦ Βιταλιανοῦ (κόμης τῶν Φοιδαράτων τῆς Μ. Σκυθίας) ποὺ συγκρόνησε γιὰ πέντε χρόνια τὴ βασιλεία τοῦ Ἀναστασίου Α' καὶ ἐμφανίστηκε στὴν ἀρχή, με τὴν ὑποστήριξη τῶν ὀρθόδοξων μοναχῶν τῆς Σκυθίας, ὡς θρησκευτικὴ-ἀντι-

Βέβαια, ἡ ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολης, κατὰ κανόνα ταυτισμένη δογματικά μὲ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ λειτουργώντας στὰ πλαίσια συνεργασίας Κράτους - Ἐκκλησίας, εἶχε βαρύνοντα συχνὰ λόγο σὲ θέματα ἐξωτερικῆς ὀρθοσκευτικῆς πολιτικῆς. Ὁ ἄρειανὸς πατριάρχης τῆς Κωνσταντινούπολης Εὐδόξιος ποὺ συνόδευε τὸν Οὐάλη στὴν περιοχὴ τοῦ Δούναβη κατὰ τὸν γοτθικὸ πόλεμο παρότρυνε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐκχριστιανίσει τοὺς Γότθους, γιὰ νὰ καταστήσει τὴν εἰρήνην σταθερότερη¹. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐδόξιος, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεοδώρητος, συμμετέχοντας ἐνεργὰ στὴ διαδικασία τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοὺς λόγους κατακλήσας... καὶ χοίμασι δαλεάσας, πείσαι παρεσκεύασε τοὺς βαρβάρους τὴν βασιλέως κοινωνίαν ἀσπύσασθαι².

Ἐκκλησία, λοιπόν, καὶ Κράτος συντονίζουσαν ἀπὸ κοινοῦ τὶς προσπάθειές τους πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εὐρύτερης διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαούς. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν ἴσως ἐπιφέρει εὐνοϊκὰ ἀποτελέσματα καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρές.

Παράλληλα ὅμως μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τὸ ἐπίσημο κράτος, ποὺ εἶχαν ἐπιδοθεῖ στὴ διάδοση τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ξεχωριστὴ δράση εἶχαν ἀναπτύξει καὶ οἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίες τῆς Αὐτοκρατορίας, προκειμένου νὰ βοηθήσουν καὶ νὰ προστατεύσουν τοὺς πιστοὺς τῶν ὀρθόδοξων χριστιανικῶν κοινοτήτων τῆς Γοθίας. Οἱ «Πράξεις» τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σάββα, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἱεραποστόλους τῶν Γόθων, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες ποὺ περιέχουν γιὰ τὴ ζωὴ, τὴ δράση καὶ τὴν τύχη τῶν πιστῶν ὀρθόδοξων τῆς «Γοθίας», ἀναφέρονται ἐπίσης στὶς σχέσεις τῆς ὀρθόδοξης γοτθικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Καππαδοκίας³.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς καππαδοκικῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ὀρθόδοξη κοινότητα τῶν Γόθων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τρεῖς ἐπιστολές τοῦ Μεγάλου Βασιλείου πρὸς τὸν δούκα τῆς Μ. Σκυθίας Iunius Soranus καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο τῆς Θεσσαλονίκης Ἀσχόλιο, μὲ τὶς ὁποῖες ζητᾶ τὴ μεταφορὰ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Σάββα στὴν Καππαδοκία καὶ παράλληλα ἐκφράζει τὴν προθυμία του ν' ἀποστείλει στὴ Σκυθία ἱεραποστόλους. Παρακαλεῖ μάλιστα τὸ στρατιωτικὸ διοι-

μονοφυσικὴ κίνηση, (βλ. P. Charanis, *Church and State in the Later Roman Empire*, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 81 κ.έ.).

1. ... ὅτι τὸν Ἰστρον διαβίαντες πρὸς τὸν Βάλεντα τὴν εἰρήνην ἐσπείσαντο, τριζαῖα παρὸν Εὐδόξιος ὁ δισώνμιος ἐπέθετο τῷ βασιλεῖ πείσαι οἱ κοινωνῆσαι τοὺς Γότθους· πάλαι γὰρ τὰς τῆς θεογνωσίας ἀκτίνας δεξιμένοι τοῖς ἀποστολικοῖς ἐνιτρέφοντο δόγμασι. «βεβαιότερον γάρ», ἔφη, «τὸ κοινὸν τοῦ φρονήματος τὴν εἰρήνην ἐργάσεται» (Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 273).

2. Θεοδώρητος, ὅ.π., σελ. 274.

3. Βλ. P. Năsturel, *Les actes de Saint Sabas le Goth* (BHG¹ 1607), *RIESEE* 7 (1969), σελ. 178 κ.έ.

κητή να προστατεύσει τους κατατρεγμένους χριστιανούς της περιοχής¹. Στην επιστολή του προς τον Άσχόλιο της Θεσσαλονίκης αναφέρεται έκτενως στη διάδοση του Χριστιανισμού στους *ἐπέκειντα τοῦ Ἰστρου* βαρβάρους αλλά και στα μαρτύρια που υπέστησαν από τους διωγμούς που ακολούθησαν².

Ἐξάλλου τὴν ἴδια ἐποχή, μεταφέρθηκαν στή Μοψουεστία τῆς Κιλικίας τὰ λείψανα ἑνὸς ἄλλου ὀρθόδοξου μάρτυρα τῶν Γότθων τοῦ Νικήτα, πράγμα πὸν σημαίνει ὅτι καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κιλικίας εἶχε ἀναπτύξει σχέσεις μὲ τὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Γοθθίας³.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Μ. Βασιλείου μὲ τὸν στρατιωτικὸ διοικητὴ τῆς Μ. Σκυθίας, γίνεται φανερό ὅτι ἡ στάση τῶν ἐπισήμων ἀρχῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρξε, παρὰ τὴν ἀρειανικὴ τους τοποθέτηση, ἀρετὰ ἀνεκτικὴ ἀπέναντι στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τὶς σχέσεις της μὲ χριστιανικὲς κοινότητες ξένων λαῶν. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο προσέγγιση βαρβαρικῶν λαῶν ἢ ὁμάδων εὐνοοῦσε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους⁴.

Στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 4ου αἰώνα, ὅταν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου ἀνέλαβε ὁ Θεοδόσιος Α', ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Αὐτοκρατορίας ἄλλαξε ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία μάλιστα ἀνακηρύχθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα ἀμέσως μετὰ τὴ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ὡς τὸ ἐπίσημο δόγμα τοῦ Κράτους⁵. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς κρατικῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπέφερε καὶ τὴ μεταβολὴ στὴν ἄσκηση τῆς ἐξωτερικῆς θρησκευτικῆς προπαγάνδας. Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς μεταβολῆς τοποθετεῖται ἡ ἔντονη ἀποστολικὴ δράση πὸν ἀνέπτυξε ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 4ου αἰώνα. Στὴν προσπάθειά του νὰ συγκρατῆσει στὴν ὀρθόδοξη πίστη τοὺς Γότθους, πὸν ζοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ νὰ μεταστρέψει στὴν ὀρθοδοξία ἀρειανοὺς ὁμοφύλους τους, ἱδρύσε

1. Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, Ἐπιστολὴ ΡΝΕ', col. 612-613 (PG. 32).

2. Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, Ἐπιστολὴ ΡΞΔ', Ἀσχολίω ἐπισκόπῳ Θεσσαλονίκης, col. 636 (PG 32).

3. H. Delehaie, Saints de Thrace et de Mésie, An Boll 31 (1912), σελ. 209-215.

4. Τὴν ἴδια ἀνοχὴ θὰ ἐπιδικάζουν οἱ ἐπίσημες ἀρχὲς καὶ ἀργότερα, ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅταν ἡ μονοφυσικὴ Ἐκκλησία παρὰ τὶς συνεχεῖς διώξεις πὸν ὑφίστατο στὸ ἐσωτερικὸ, εἶχε ἀναπτύξει στὸ ἐξωτερικὸ μεγάλη ἱεραποστολικὴ δράση, μερικὲς φορὲς μάλιστα μὲ τὴ σιωπηρὴ συμπαράσταση τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοκράτορα.

5. *Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπεψηφίσατο, καὶ νόμον ἔθετο κυρίαν εἶναι τὴν πίστιν τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθηλῶτων, παραδοθῆναι δὲ τὰς πανταχῆ ἐκκλησίας τοῖς ἐν ὑποστάσει τριῶν προσώπων ἰσοτίμων τε καὶ ἰσοδυνάμων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὁμολογοῦσι θεότητα, πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος* (Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 312).

στην Πρωτεύουσα γοθτική καθολική εκκλησία, που την υπηρετούσαν όμογλωττοι τῶν Γότθων πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, στην ὁποία μάλιστα συχνὰ δίδασκε καὶ ὁ ἴδιος μετὰ τὴ βοήθεια διερμηνέα¹. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ περικοπὲς ἀπὸ μίαν Ὀμιλίαν του, οἱ ὁποῖες ὑποδηλώνουν τὴς ἀκατάβλητες προσπάθειές του γιὰ τὴν ἐξημέρωση τῶν βαρβάρων τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τὴ συναδέλφωσή τους μετὰ τὸ λαὸ τῆς Πρωτεύουσας: καὶ τοῦτο σήμερον εὐοράκατε, τοὺς πάντων ἀνθρώπων βαρβαρικωτέρους μετὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας προβάτων ἐστῶτας, καὶ κοινὴν οὖσαν τὴν νομὴν, καὶ τὸν σιγὸν ἓνα, καὶ μίαν ἅπασιν τράπεζαν προκειμένην καὶ παρακάτω Μὴ τοίνυν αἰσχύνῃ τις ἡγείσθω τῆς Ἐκκλησίας ὅτι βαρβάρους εἰς μέσον ἀναστήναι καὶ εἰπεῖν παρεσκευάσαμεν².

Ὑπενθυμίζουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὴς διαστάσεις πού εἶχε λάβει τὸ γοθικὸ πρόβλημα στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μετὰ τὴ διείσδυση σὲ στρατιωτικὲς, δημόσιες καὶ ἰδιωτικὲς ὑπηρεσίες πολυαριθμῶν βαρβάρων. Βεβαρβάρωτο ἢ πόλις ὑπὸ πολλῶν μυριάδων καὶ οἱ αὐτῆς οἰκίητορες ἐν αἰχμαλώτων μοίρᾳ ἐγένοντο ἀναφέρει ὁ Σωκράτης³, ἐνῶ ὁ Συνέσιος, γνήσιος ἐκπρόσωπος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ γνωστὸς γιὰ τὴς φιλοσοφικὲς του ἀρχές, ἀντιδρᾷ ἔντονα στὴν ἐκβαρβάρωση τῆς Ἀυτοκρατορίας καὶ στὸ λόγο του «περὶ βασιλείας» παρουσιάζει ζοφερὴ τὴν εἰκόνα τῆς βαρβαρικῆς κυριαρχίας στὴν Πρωτεύουσα⁴.

Φαίνεται, λοιπόν, πὼς ἡ ἔντονη δράση τοῦ Χρυσοστόμου ἀνάμεσα στοὺς Γότθους τῆς Πρωτεύουσας εἶχε καὶ πολιτικὲς προεκτάσεις. Ἡ Ἐκκλησία ὄφειλε νὰ συνεργαστεῖ μετὰ τὸ Κράτος καὶ χρησιμοποιώντας τὰ δικά της μέσα νὰ συμβάλει στὴν ἀποσόβηση τοῦ ἐθνικοῦ κινδύνου.

Οἱ προσπάθειες τοῦ Χρυσοστόμου γιὰ τὴν εὐρύτερη διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου δὲν περιορίζονταν μόνο στοὺς Γότθους τῆς Πρωτεύουσας, ἀλλ' ἐπεκτείνονταν καὶ σὲ ἄλλες περιοχές. Ἀξίζει ν' ἀναφερθοῦμε στοὺς Γότθους τῆς Κριμαίας, γιὰ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν ὁποίων ἐπέδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον μετὰ τὴ

1. Ὅρων δὲ τὸν Σκυθικὸν ὄμιλον ὑπὸ τῆς Ἀρειανικῆς θρησθέντα σαγήνης, ἀντεμνηνήσατο καὶ αὐτὸς καὶ πόρον ἄγρας ἐξηῆρεν ὁμογλώττους γὰρ ἐκείνοις πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ τοὺς τὰ θεῖα ὑπαναγινώσκοντες λόγια προβαλλόμενος, μίαν τοῦτοις ἀπένευμεν ἐκκλησίαν, καὶ διὰ τούτων πολλοὺς τῶν πλανωμένων ἐθήρηνσεν αὐτός τε γὰρ θαμινὰ ἐκεῖσε φοιτῶν διελέγετο, ἐρμηνευτῆ χρώμενος τὴν ἐκατέραν γλῶτταν ἐπισταμένῳ τινί. καὶ τοὺς λέγειν ἐπισταμένους τοῦτο παρεσκεύαζε δοῦν. ταῦτα μὲν οὖν ἐνδον ἐν τῇ πόλει διετέλει ποιῶν καὶ πολλοὺς τῶν ἐξηπατημένων ἐξώγρει, τῶν ἀποστολικῶν κηρυγμάτων ἐπιδεικνὺς τὴν ἀλήθειαν (Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 330, Parmentier). Πρβλ. J. M a n s i o n, *Les origines du christianisme chez les Goths*, An. Boll. 33 (1914), σελ. 26 καὶ E. A. T h o m p s o n, ὁ.π., σελ. 133.

2. Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὀμιλία Η', τόμ. 12, σελ. 513-514 (ἐκδ. Gaumme)

3. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 677 (PG 67).

4. Συνέσιος, Περὶ βασιλείας, σελ. 5-62 (Terzachi).

χειριστονία και αποστολή του επισκόπου Ούνιλα, πού, όπως ο ίδιος ο Χρυσόστομος αναφέρει σε 'Επιστολή του, κατάφερε πολλά και μεγάλα¹. Μετά το θάνατο του Ούνιλα, ο βασιλιάς των Γόθων ζήτησε από τον Χρυσόστομο νέο επίσκοπο για την πλήρωση της κενής επισκοπικής έδρας². Το ίδιο ενδιαφέρον, κατά τον Θεοδώρητο, εξέδηλωσε και για τους νομάδες Σκυθες του Δούναβη, για τον προσηλυτισμό των οποίων φρόντισε να στείλει άνδρας την αποστολικήν φιλοσοφίαν εξηλωκότας³. Με το χαρακτηρισμό νομάδες Σκυθες ο συγγραφέας ύπονοεῖ μάλλον τους Ούννους, οι οποίοι από την τελευταία δεκαετία του 4ου αιώνα είχαν κατακλύσει, όπως είναι γνωστό, τις περιοχές του Δούναβη.

Το ενδιαφέρον του Χρυσοστόμου για τον εκχριστιανισμό των λαών του Δούναβη συμπίπτει χρονικά με την ενεργό ιεραποστολική δράση δύο άλλων συγχρόνων του επισκόπων της Βαλκανικής: του επισκόπου της Τόμεως Θεοτίμου και του Νικήτα, επισκόπου της Remesiana (πόλη της Μεσόγειας Δακίας, σημ. Bela Palanka της Γιουγκοσλαβίας).

Ο πρώτος, φίλος του Χρυσοστόμου, άσκητης και φιλόσοφος, προσπάθησε να διαδώσει την ορθόδοξη πίστη ανάμεσα στα ούννικα φύλα του Κάτω Δούναβη. Η δράση του ξεπερνούσε συχνά τα θρησκευτικά πλαίσια και έπαιρνε χαρακτήρα έθνικό· έπιεφαλής ομάδας ιεραποστόλων κατόρθωνε, πολλές φορές, με τη χριστιανική διδασκαλία και την προσφορά πλουσίων δώρων, να άποτρέπει έπιδρομές και λεηλασίες βαρβαρικών ομάδων⁴.

Ο δεύτερος, λατινόφωνος, σύγχρονος και αυτός του Χρυσοστόμου, έδρασε ως ιεραπόστολος ανάμεσα στα γοθτικά και ούννικα φύλα της παρόχθιας Δακίας. Δέν είναι γνωστό αν οι δραστηριότητές του είχαν έπεκταθεί και βόρεια του Δούναβη. Ο επίσκοπος της Νόλας (Ιταλία) Παυλίνος τον παρουσιάζει στα ποιήματά του ως κατηχητή βαρβαρικών κοινοτήτων και ομάδων, χωρίς

1. 'Ιω. Χρυσοστόμου, 'Επιστολή ΙΔ', τόμ. 3, σελ. 722 (Gaumme). Πρβλ. A. A. Vasiliu, *The Goths in the Crimea*, Καίμπριτζ-Μασσ. 1936.

2. Π. Πολάκη, 'Η Έλληνική Έκκλησία και ο κόσμος των βαρβάρων', 'Επιστ. Έπετηρίς Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης (1953), σελ. 472.

3. *Μαθών δέ τινος των νομάδων Σκυθών παρά τον Ίστρον έσκηνημένους διψήν μεν της σωτηρίας, έστερησθαι δέ του τό ναμα προσφέροντος, έπεζήτησεν άνδρας την αποστολικήν φιλοσοφίαν εξηλωκότας και τούτους εκείνους επέστησεν* (Θεοδώρητος, σελ. 330, Parmentier).

4. 'Εν τούτω δέ Τόμεως και της άλλης Σκυθίας την εκκλησίαν έπετρόπευε Θεότιμος Σκύθης, άνηρ εν φιλοσοφία διατραφείς· δν άγάμενοι της άρετης οι παρά τον Ίστρον Ούννοι βάρβαροι θεόν Ρωμαίων ώνόμαζον... επει δέ πολλάκις επιόντες έκακούργουν τους Σκύθας φύσει θηριώδεις όντας εις ήμερότητα μετέβαλλεν έστιών τε και δώροις φιλοφρονούμενος... (Σωζομενός, σελ. 341-342). 'Η περίπτωση της δράσης του Θεοτίμου, επισκόπου της Μ. Σκυθίας ένισχύει την άποψη μας ότι ο ρόλος της Έκκλησίας των άκριτικών περιοχών είχε μεγάλη πολιτική βαρύτητα και, κατά συνέπεια, ή ήγεσία της μεγάλη δύναμη (βλ. πύ πάνω το παράδειγμα του επισκόπου της Τόμεως Βετρανίωνα).

νά προσδιορίζει αν πρόκειται για εντός ή εκτός τῆς Αυτοκρατορίας λαούς¹.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ (ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα) ὁ Ἅγιος Ἱερώνυμος ἀναφέρει σ' ἐπιστολὴ τοῦ ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς ποὺ ἔχουν ἀσπασθεῖ τὸ Χριστιανισμὸ καὶ τοὺς Οὐννοὺς: *Deposuit pharetras Armenius, Hunni discunt Psalterium, Seythae fervent frigora colore fidei*². Ἐν καὶ ἐλάχιστα πειστικὴ ἢ ἀναφορὰ τοῦ Ἱερωνύμου, εἶναι, ὡστόσο, ἐνδεικτικὴ τῆς προσπάθειας ποὺ ἔχει ἀναληφθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ καὶ τὴ δυτικὴ Ἐκκλησία γιὰ τὴ διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου σὲ ξένους λαοὺς. Τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας στὴν περιοχὴ τοῦ Δούναβη ἐναρμονίζεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ἐπίσημη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ποὺ ἀσκεῖται στὴν περιοχὴ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Μ. Θεοδοσίος στὴν κρίσιμη στιγμή ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία, λόγω τοῦ γοτθικοῦ κινδύνου, ἐπέλεξε γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ τὴν πολιτικὴ τῆς εἰρηνικῆς ὁδοῦ³. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ διευκόλυνε ὅπως δὴποτε τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας τῶν παραμεθορίων ἐπαρχιῶν, ἢ ὅποια μὲ τὴ σειρά τῆς ἐνίσχυσε στὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων τῆς, ὅπως ἀναλύσαμε παραπάνω. αὐτὴ τὴν πολιτικὴ ἐπιλογὴ.

B

Τὴν ἴδια ἐποχὴ (τέλη τοῦ 4ου - ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ.) ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία θὰ παίζει πρωτεύοντα ρόλο στὴ δημιουργία ἐθνικῆς γλώσσας καὶ τὴ διαμόρφωση πνευματικῆς αὐτονομίας σὲ μιὰ μεγάλη χώρα τῆς Ἀνατολῆς, τὴν Ἀρμενία, ὑποταγμένη πολιτικὰ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς στὴν Περσία⁴. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κύκλοι τῆς χώρας μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Πατριάρχη Sahak καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀρμενίας Vram-Charouh ἀναλαμβάνουν ἀμέσως τὸ ἔργο τῆς ἀφύπνισης τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς παράδοσης. Ἡ δυσκολία προσέγγισης τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἱερῶν κειμένων ἀπὸ τὶς πλατιῆς λαϊκῆς μάζες καὶ ἡ παρεμπόδιση ἀπὸ τοὺς Πέρσες τῆς ἐλεύθερης διάδοσης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καθιστοῦν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη δημιουργίας ἐθνικῆς γλώσσας, μὲ τὴν ἀνεύρεση ἀρμενικοῦ ἀλφαβήτου.

Τότε ἀκριβῶς, ἀμέσως δηλ. μετὰ τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας

1. Βλ. D. P i r r i d i, *Contribuți la istoria veche a României*, Βουκουρέστι 1967, σελ. 508-513.

2. Eusebi Hieronymi Epist. 107, 2, col. 870 (PL 22).

3. Θεμιστίου Λόγοι, σελ. 237, 252-254, 256, 257 (ἐκδ. Dindorf). Πρβλ. Σ ο φ ί α ς Π α τ ο ῦ ρ α, *Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τῆς Αυτοκρατορίας (4ος-6ος αἰ.)*, Σύμμεικτα 6 (1985), σελ. 324.

4. Στὴ συνθήκη τοῦ 390, ποὺ εἶχε συναφθεῖ μετὰ τὸ Θεοδοσίου Α' καὶ Περσῶν, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἀρμενίας, ἡ Μεγάλῃ Ἀρμενία, ὅπως εἶναι γνωστὴ, πέρασε στὸν πολιτικὸ ἔλεγχον τῆς Περσίας (βλ. R. G r o u s s e t, *Histoire de l'Arménie*, Παρίσι 1973, σελ. 163-164).

στον πολιτικό έλεγχο τῆς Περσίας, μεταξύ τῶν ἐτῶν 392 καὶ 405, ὁ μοναχὸς Mesrop Machtots. ἱεραπόστολος τῆς Σιουνίας, δημιούργησε τὸ ἀρμενικὸ ἀλφάβητο μὲ βάση τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὴν προσθήκη σημεϊτικῶν χαρακτήρων¹. Μετὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀλφαβήτου, ὁ Mesrop, ὁ πατριάρχης Sahak καὶ οἱ μαθητὲς τους, κάτοχοι ὅλοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ παιδείας, ἐπιχείρησαν τὴ μετάφραση στὴν Ἀρμενικὴ τοῦ Εὐαγγελίου, συνεπικουρούμενοι σ' αὐτὸ τὸ δύσκολο ἔργο καὶ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδοσίου Β'. Ὁ Sahak ἔστειλε τὸν Mesrop μὲ συνοδεία στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν αὐλὴ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ζητώντας, προφανῶς, διευκολύνσεις γιὰ τὸ ἔργο τους².

Ἡ εὐρύτερη διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴ διείσδυση τοῦ ἑλληνικοῦ-ἑλληνιστικοῦ πνεύματος θὰ ἐμπόδιζε τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἱρانيκοῦ πολιτισμοῦ καὶ θὰ ἐξασφάλιζε στὸ Βυζάντιο ἓνα εἶδος πολιτιστικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἐπικυριαρχίας (κηδεμονίας) ἐπὶ τῆς ὑποτεταγμένης πολιτικῆς στὴν Περσία Ἀρμενίας.

Βέβαια, ἡ συγκυρία ὅτι ἀνάμεσα στὴ βυζαντινὴ καὶ περσικὴ αὐτοκρατορία ἐπικρατοῦσαν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ πολὺ φιλικές σχέσεις εὐνόησε σημαντικὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀρμενικῆς γλώσσας καὶ τὴν αὐτοδύναμη ἄσκηση τοῦ Χριστιανισμοῦ στοὺς κόλπους τοῦ ἀρμενικοῦ λαοῦ. Οἱ βασιλεῖς τῶν δύο μεγάλων αὐτοκρατοριῶν, Ἀρκάδιος καὶ Ἰσδιγέρδης Α', προσπάθησαν ἐνσυνείδητα νὰ διατηρήσουν τίς μεταξύ τους φιλικές σχέσεις, ἀφοῦ ὁ πρῶτος ἀντιμετώπιζε δυσκολίες στὴ Χερσόνησο τοῦ Αἴμου, ἐνῶ ὁ δεύτερος εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Ἐφθαλίτες Οὐννοὺς στὸ Χορασάν³.

1. Βλ. R. Grousset, ὁ.π., σελ. 171-175.

2. R. Grousset, ὁ.π., σελ. 174. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀξίζει νὰ τονιστεῖ ἡ εὐρύτητα τῆς ἀντίληψης μὲ τὴν ὁποία ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀντιμετώπιζε τοὺς ξένους λαοὺς. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς Ρωμαίους ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιβάλουν τὴ γλώσσα τους στοὺς κατακτημένους λαοὺς, οἱ Βυζαντινοί, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα, ἐνθαρρύνουν καὶ ἐνισχύουν τὴ δημιουργία ἐθνικῶν γλωσσῶν, ἔτσι ὥστε μὲ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ νὰ δημιουργοῦν μὲ τοὺς ἀντίστοιχους λαοὺς σχέσεις πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐξάρτησης. Τὴν εὐρύτητα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης καὶ τοῦ φιλελεύθερου πνεύματος ἀπηχεῖ ἡ φράση τοῦ Χρυσοστόμου: καὶ Σκύθαι καὶ Θράκες καὶ Σαυρομάται καὶ Μαῦροι καὶ Ἰνδοὶ καὶ οἱ πρὸς αὐτὰς ἀπωκισμένοι τὰς ἐσχατίας τῆς οἰκουμένης πρὸς τὴν οἰκείαν ἕκαστος μετέβαλλε γλῶσσαν τοὺς θεῖους λόγους (βλ. Π. Π ο λ ά κ η ς, ὁ.π., σελ. 473).

3. Τ. Λ ο υ γ γ ῆ ς, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. Ζ' (Ἀθήνα 1978), σελ. 141. Οἱ σχέσεις τῶν δύο ἡγετῶν ὑπῆρξαν σὲ τέτοιο βαθμὸ φιλικές, ὥστε ὁ Ἀρκάδιος, λίγο πρὶν πεθάνει, νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν Ἰσδιγέρδη νὰ καταστεῖ ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου παιδιοῦ του. Ὁ τελευταῖος ἀποδέχθηκε μὲ εὐχαρίστηση τὴν πρόταση τοῦ Ἀρκάδιου καὶ μετὰ τὸ θάνατό του ὄρισε ὡς ἐπίτροπο τὸν Ἀντίοχο (βλ. Θεοφάνη Χρονογραφία, σελ. 80, C. de Boor).— Γενικότερα γιὰ τίς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Περσίας στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ Ε' αἰῶνα, βλ. Κ α τ ε ρ ῖ ν α ς Σ υ ν ἑ λ λ η, Οἱ διπλωματικὲς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Περσίας ἕως τὸν ΣΤ' αἰῶνα (διδασκαρικὴ διατριβή), Ἀθήνα 1986, σελ. 47-83.

Οἱ ἄριστοι, ἐξάλλου, πολιτικές σχέσεις Περσίας - Βυζαντίου εἶχαν πολὺ θετικά ἀποτελέσματα στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίοδο ἔδρασε στὴν Περσία ὁ ἐπίσκοπος Μεσοποταμίας Μαρουθᾶς, μέσω τοῦ ὁποῦ ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Περσίδι διεπλατύνθη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Σωκράτη¹: Ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον, καὶ τὸν ἐν Περσίδι Χριστιανισμὸν πλατυνθῆναι συνέβη ἐξ αἰτίας τοιαύδε· Μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσῶν συνεχεῖς αἰεὶ προσβεφαί γίνονται. Ιάφοροι δὲ εἰσιν αἰτίαι δι' ἃς συνεχῶς πρὸς ἀλλήλους προσβεφούνται. Χρεία δὴ οὖν καὶ τότε ἦγαγεν, ὥστε Μαρουθᾶν τὸν Μεσοποταμίας ἐπίσκοπον, . . . πεμφθῆναι παρὰ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων πρὸς τὸν βασιλέα Περσῶν². Στὰ πλαίσια, λοιπόν, τῶν πολιτικῶν καὶ διπλωματικῶν συναλλαγῶν ἐντάσσεται κατὰ τὸν Σωκράτη ἡ ἀποστολὴ στὴν περσικὴ αὐλὴ τοῦ ἐπισκόπου Μαρουθᾶ καὶ μάλιστα κατ' ἐντολὴ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Τὴν πληροφορία ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Θεοφάνης, συμπληρώνοντας ὅτι . . . ὑπὸ τῷ αὐτοῦ Θεοδοσίου θεῖω Ὀνωρίω καὶ Πουλχερίᾳ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ τὰ Χριστιανῶν ἐπιστημόνως ἐπαιδεύετο³. Ἡ βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ἐπωφελοῦμενη ἀπὸ τὶς εὐνοϊκὰς πολιτικὰς σχέσεις ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτοκρατορίες, ἐνεργοποιεῖ καὶ πάλι τοὺς μηχανισμοὺς τῆς διπλωματίας της, προκειμένου νὰ διευρυνθεῖ καὶ νὰ διασφαλισθεῖ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Βυζαντίου, τουλάχιστον, πάνω στοὺς Χριστιανούς ὑπηκόους τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Μαρουθᾶς κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Περσία ἀνέπτυξε σημαντικὴ ἱεραποστολικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ δράση ποὺ ἐπισφραγίστηκε μὲ τὴ Σύνοδο τῆς Σελευκείας (410), κατὰ τὴν ὁποία ὀργανώθηκε ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία τῆς Περσίας, ἐνῶ ὁ ἐπίσκοπος Σελευκείας (Κτησιφῶντος) ὀνομάστηκε ἀρχηγὸς τῆς περσικῆς ἐκκλησίας καὶ πῆρε τὸν τίτλο «Καθολικός»⁴. Τὸν Μαρουθᾶ διευκόλυνε οὐσιαστικὰ στὸ ἔργο του ἡ στάση τοῦ Πέρση βασιλιᾶ Ἰσδιγέρδη ἀπέναντι στὸν Χριστιανισμό, ποὺ ἦταν τόσο εὐνοϊκὴ ὥστε οἱ χριστιανικὲς πηγὲς νὰ τὸν ἐμφανίζουν ὡς ἔτοιμο νὰ δεχτεῖ τὸ βάπτισμα⁵.

1. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 752-753 (PG 67).

2. Σωκράτης, ὅ.π., col. 752.— Θεοφάνης, Χρονογραφία, σελ. 80

3. Θεοφάνης, ὅ.π., σελ. 80.

4. Βλ. J. L a b o u r t, *Le christianisme dans l'Empire Perse sous la dynastie Sassanide*, Παρίσι 1904², σελ. 93-94.— Κα τ ε ρ ί ν α Σ υ ν ἑ λ λ η, ὅ.π., σελ. 51-52.

5. Μικρὸν δὲ ἐδέησε καὶ χριστιανίσαι αὐτὸν [Ἰσδιγέρδη] πείραν δεδωκότος ἑτέρου τοῦ Μαρουθᾶ, σὺν Ἀνδῶ τῷ ἐπισκόπῳ Περσίδος. . . καὶ ὁ Ἰσδιγέρδης μὲν ἔφθασε τελευτῆσαι, πρὶν τελεῖως χριστιανίσαι. . . (Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 753, PG 67), καὶ στὸν Θεοφάνη, τῷ δ' αὐτῷ ἔτει Ἰσδιγέρδης, ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς, πρότερον Μαρουθᾶ, τοῦ ἐπισκόπου Μεσοποταμίας, ταῖς παραινήσεσι πειθόμενος καὶ Ἀβδαῦ τοῦ τῆς βασιλευούσης ἐν Περσίδι πόλεως ἐπισκόπου, εἰς ἄκρον θεοσεβῆς γέγονεν, ὥστε ἔμελλε σχεδὸν βαπτίζεσθαι διὰ τὰς θαυματουργίας τοῦ Μαρουθᾶ καὶ τοὺς μάγους ὡς ἀπατεῶνας ἐκόλαζεν (Χρονογραφία, σελ. 82). Στὴν πραγματικότητά, ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία ποὺ παραχώρησε ὁ Ἰσδιγέρδης

Τὰ πράγματα ὅμως ἄλλαξαν γιὰ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Περσίας, ὅταν τὸν Ἰσδιγέρδη διαδέχθηκε στὸ θρόνο ὁ γιὸς του Οὐαράνης Ε' (Βαράμ), ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεοφάνη, σὺν τῇ βασιλείᾳ καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας διωγμὸν διεδέξατο¹. Ἔτσι τὸ ἔργο τῆς εὐρύτερης διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ μέσα στὴν αὐτοκρατορία τῶν Σασσανιδῶν, ποὺ μὲ ἐπιτυχία εἶχε ἀναπτύξει στὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ 5ου αἰ. ὁ ἐπίσκοπος Μαρουθᾶς, ἀνακόπτεται καὶ στὸ ἐξῆς τὸ Βυζάντιο περιορίζεται, ὅπως καὶ παλαιότερα, μόνο στὴν προστασία, μὲ πολιτικὰ κυρίως μέσα², τῶν ἤδη ὑπαρχόντων Χριστιανῶν, ὑπηκόων τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ στοὺς διωγμοὺς ποὺ ἔχει ἐξαπολύσει ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς Περσίας ὁ βασιλιάς Οὐαράνης συμμετέχει καὶ ὁ φύλαρχος τῶν Σαρακηνῶν τῆς Περσίας Ἀσπέβετος, ὑποτελὴς στὴν περσικὴ αὐτοκρατορία. Ὡστόσο, μοιλονότι ὁ ἴδιος εἶναι εἰδωλολάτρης, ἡ συμπεριφορὰ του ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν εἶναι εὐνοϊκὴ σὲ σημεῖο ποὺ τοὺς βοηθᾷ νὰ δραπετεύσουν ἀπὸ τὸν τόπο τῶν διωγμῶν καὶ νὰ περάσουν στὴν ἐπικράτεια τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας³. Ἡ εὐνοιά του πρὸς τοὺς Χριστιανούς ἐξοργίζει τὸν βασιλιά τῶν Περσῶν, ὁ ὁποῖος τὸν ἀναγκάζει νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του καὶ νὰ καταφύγει στοὺς Βυζαντινοὺς. Ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς Ἀνατόλιος δρᾷται ἀμέσως τῆς εὐκαιρίας, συνάπτει μαζὶ του συμμαχία καὶ τοῦ ἀναθέτει τὴ φυλαρχία τῶν Σαρακηνῶν τῆς Ἀραβίας, συμμάχων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας³. Ἡ νέα πολιτικὴ κατάσταση ποὺ ἔχει διαμορφωθεῖ στὸ ἀνατολικὸ σύνορο τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Σαρακενοὶ Ἀραβες τῆς περιοχῆς ἔχουν ἤδη δεχθεῖ τὴν ἐπιρροὴ τῆς αὐτοκρατορίας στὸ πολιτικὸ καὶ ἰδεολογικὸ πεδίο ἀποτελοῦν βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς νομάδες.

Τις σημαντικότερες πληροφορίες γι' αὐτὴν τὴν προϊσλαμικὴ ἐποχὴ τῶν Ἀρά-

στοὺς Χριστιανούς ὑπηκόους του γιὰ τὴν ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων ἐντάσσεται στὴ γενικότερη πολιτικὴ ἀνεξίθρησκείας ποὺ ἀκολουθοῦσε στὴ χώρα του, ἡ ὁποία ἐξυπηρετοῦσε μᾶλλον τὰ πολιτικὰ του σχέδια (βλ. καὶ Α. Α. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας 324-1453*, Ἀθήνα 1973, σελ. 127).

1. Θεοφάνης, Χρονογραφία, σελ. 85 (C. de Boor). Πρβλ. J. B. Burgoyne, *A History of the Later Roman Empire (395 A.D. to 800 A.D.)* τόμ. 1, Ἀμστερνταμ 1966, σελ. 305.

2. Τοῦτω τῷ ἔτει ἀγαθότητι πολλῇ κινούμενος Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς, καίπερ νικήσας κατὰ κράτος τοὺς Ἡέρσας, φειδοὶ τῶν κατοικοῦντων ἐν Περσίδι Χριστιανῶν εἰρήνην ἀσπάζεται καὶ ἀποστέλλει πρεσβετᾶς Ἡλίωνα τε τὸν πατριῆκιον, ὃν πάνν διὰ τιμῆς ἤγεν, καὶ Ἀνατόλιον, τὸν τῆς ἀνατολῆς στρατηγόν, εἰρήνην σπείσασθαι. Οὐαράνης δὲ γνοὺς τὴν ἑαυτοῦ ἦταν δέχεται τὴν πρεσβείαν. καὶ οὕτως ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐπαύσατο διωγμὸς (Θεοφάνης, ὁ.π., σελ. 87).— Πρβλ. Κατερίνας Συνέλλη, ὁ.π., σελ. 53-54.

3. Βλ. I. Engelhart, *Mission und Politik in Byzanz, Ein Beitrag zur Strukturanalyse Byzantinischer Mission zur Zeit Justins und Justinians* [Miscellanea Byzantina Monacensia 19], Μόναχο 1974, σελ. 97.

βων (Σαρακηνῶν) καὶ τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς Χριστιανούς μᾶς παρέχουν οἱ Βίοι τῶν Ἁγίων Εὐθύμιου τοῦ «Μεγάλου» (377-473) καὶ Σάββα (439-531)¹. Σύμφωνα μὲ τὸ Βίο τοῦ πρώτου Ἁγίου, ὁ Εὐθύμιος, ἀνέπτυξε μεγάλη ἱεραποστολική δράση ἀνάμεσα στοὺς Ἄραβες. Ἰδρυσε γύρω στὰ 428 μία λαύρα κοντὰ στὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ὀργάνωσε «παρεμβολή» (οἰκισμὸ) γιὰ τοὺς ἐκχριστιανισθέντες Ἄραβες (Σαρακηνούς). πού ζοῦσαν σὲ ἀπόσπαση τριῶν ὠρῶν ἀνατολικά τῆς Ἱερουσαλήμ. Μαζὶ μὲ τὸ λαό του ἐκχριστιανίστηκε καὶ ὁ φύλαρχος τῶν Σαρακηνῶν Ἀσπέβετος, ὁ ὁποῖος βαπτίστηκε καὶ μετονομάστηκε σὲ Πέτρο. Ὁ ἴδιος μάλιστα μὲ παράκληση τοῦ Εὐθύμιου χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῆς Ἱερουσαλήμ Ἰουβενάλιο, ἐπίσκοπος τῶν Σαρακηνῶν, εἰδικὰ γιὰ τὴν «Παρεμβολή»². Μετὰ τὴ χειροτονία του ὁ Ἀσπέβετος (Πέτρος) δὲν καταλαμβάνει, ὅπως συνήθως, κάποια ἐπισκοπικὴ ἔδρα, ἀλλὰ δρᾷ καὶ διδάσκει μέσα στὶς σκηνές τοῦ λαοῦ του³. Τὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο προσαρμόζεται, λοιπόν, στὴν προκειμένη περίπτωση, στὶς κοινωνικὲς δομὲς τῶν νομάδων.

Σποραδικὲς μαρτυρίες γιὰ τὶς σχέσεις Ἀράβων - Βυζαντινῶν περιέχονται ἐπίσης καὶ στὸν «Βίο» τοῦ Ἁγίου Σάββα⁴. Σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ κειμένου μνημονεύονται οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀράβων ἐναντίον τοῦ μοναστηριοῦ του. Ἀναφέρεται μάλιστα πῶς, ὅταν ὁ Σάββας ἐπισκέφθηκε τὴν Κωνσταντινούπολη, ζήτησε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο νὰ ἰδρύσει ἓνα κάστρο στὴν ἔρημο, κοντὰ στὰ μοναστήρια, γιὰ νὰ προστατεύονται οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ Ἀναστάσιος, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ κειμένου, ἀνταποκρίθηκε ἀμέσως στὸ αἴτημά του καὶ ἔδωσε ἐντολὴ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ φρουρίου, ἡ ὁποία προφανῶς δὲν ἐκτελέστηκε, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει καμιὰ μαρτυρία φιλολογικὴ ἢ ἀρχαιολογικὴ, πού νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀνέγερσή του.

Σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ «Βίου» τοῦ Ἁγίου Σάββα μνημονεύονται ἐπεισόδια πού εἶναι ἐνδεικτικὰ τῶν καλῶν σχέσεων πού εἶχαν ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τοὺς Σαρακηνούς, πράγμα πού σημαίνει πῶς ὁ Σάββας, ὅπως προγενέστερα ὁ Εὐθύμιος, εἶχε ἀναπτύξει μεγάλη ἱεραποστολικὴ δράση στοὺς κόλπους τῶν νομάδων Ἀράβων.

Ἄλλη πηγὴ μὲ σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸ Σαρακηνῶν εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Θεοδωρήτου Κύρου. Ἀναφέρεται στὴ δράση τοῦ Συμεῶν Στυλίτη, στὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου αἰώνα, καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸν μαθητὴ καὶ βιογράφου του Ἀντώνιο, πού μνημονεῖ ὅχι μόνο τὸν προσηλυτισμὸ πολλῶν Σαρακηνῶν (Ἀράβων) ἀλλὰ καὶ τὴ βάπτισή τοῦ βασιλιᾶ τους, προφανῶς κάποιου Ἄραβα ἡγεμόνα ἢ φύλαρχου⁵.

1. Βλ. A. A. Vasiliev, *Notes on some Episodes* . . . , σελ. 310

2. Ὁ.π., σελ. 310.

3. I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 97.

4. A. A. Vasiliev, *Notes on some Episodes* . . . , σελ. 311

5. Ὁ.π., σελ. 312.

Μιά άλλη προσπάθεια για την πολιτική και ιδεολογική υπαγωγή βάρβαρου ηγεμόνα υπό τον έλεγχο του βυζαντινού κράτους, που καταγράφεται από τις πηγές στη σειρά των έκχριστιανισμών της προϊσλαμικής περιόδου, καταβλήθηκε από τη βυζαντινή διπλωματία στην περίπτωση του Ἀμορκεσοῦ¹. Τό γεγονός ότι στην περίπτωση αυτή, την οποία θα περιγράψουμε παρακάτω, τὸ Βυζάντιο προσπάθησε νὰ ξανακερδίσει τὸ χαμένο ἔδαφος σὲ μιὰ ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία του περιοχῆ, προσδίδει στὴν πράξη τοῦ έκχριστιανισμοῦ τοῦ Ἀραβα ἡγεμόνα καθαρὰ πολιτικὸ χαρακτήρα.

Ὁ Ἀραβας φύλαρχος Ἀμορκεσός, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειψε τὴν Περσία ὅπου ζοῦσε, εἶχε ἀρχικὰ ἐγκατασταθεῖ κοντὰ στὰ βυζαντινὰ σύνορα σὲ ἀραβικὸ ἔδαφος. Ἀργότερα, ἡ δύναμή του αὐξήθηκε σημαντικά, κυρίως ὅταν κατέλαβε τὴ νῆσο Ἰοτάβα, στὴν ἔξοδο τοῦ κόλπου τῆς Ἀκαμπα. Πρώτη του ἐνέργεια ἦταν νὰ ἐκδιώξει τοὺς βυζαντινοὺς τελωνειακοὺς ὑπαλλήλους ἀπὸ τὰ πολὺ σπουδαῖα γιὰ τὴν Αὐτοκρατορία σημεῖα ἐλέγχου τοῦ ἐμπορίου, πὺ διεξάγονταν μὲ τὴν Ἀπὼ Ἀνατολὴ διὰ μέσου τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας². Μὲ τὴν ἀνάληψη τοῦ τελωνειακοῦ ἐλέγχου καὶ τὶς συνεχεῖς ἐπιδρομὲς του αὐξήσε σημαντικὰ τὴ δύναμή του, ἐνῶ παράλληλα κατέλαβε καὶ ἄλλες γειτονικὲς περιοχὲς. Στὰ 473 ζήτησε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ πολιτικοῦ του status, μὲ τὴ διευκρίνηση ὅτι θὰ ἤθελε ἐπίσης νὰ τεθεῖ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ἐὰν τοῦ ἀπονεμόταν ὁ τίτλος τοῦ φυλάρχου τῶν Σαρακηνῶν τῆς Πετραίας Ἀραβίας. Τὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸ παλάτι τῆς Κωνσταντινούπολης ἀνέθεσε σὲ κάποιον ὁμόφυλό του ἐπίσκοπο, στὸν ὁποῖο ἐπιφυλάχθηκε θερμὴ ὑποδοχὴ ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα. Ὁ Λέων Α', αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἔστειλε μὲσω τοῦ ἐπισκόπου προσωπικὴ πρόσκληση στὸν ἴδιο τὸν Ἀμορκεσό. Ἡ εὐκαιρία ἦταν μοναδικὴ γιὰ τὶς βυζαντινὲς ἀρχὲς γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐπανακτήσουν τὸν τελωνειακὸ ἔλεγχο στὴν Ἰοτάβα, δυνατὸτητα πὺ τοὺς εἶχε ἀφαιρεθεῖ, ὅπως προαναφέραμε, ἀπὸ τὸν Ἀραβα φύλαρχο. Καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση ἡ βυζαντινὴ διπλωματία λειτούργησε ἀποτελεσματικὰ. Τέθηκαν σ' ἐφαρμογὴ ὅλοι οἱ γνωστοὶ μηχανισμοὶ τῆς κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Ἀμορκεσοῦ στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα. Ἐπίδειξη τοῦ πλοῦτου τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, παράθεση ἐπισημότατων γευμάτων, ξενάγησι σὲ ὅλα τὰ ἀξιοθέατα σημεῖα τῆς πόλης, συμμετοχὴ καὶ τιμητικὴ θέσι ἀνάμεσα στοὺς πλέον ἐπισήμους ἀξιωματοῦχοις κατὰ τὶς δημόσιες ἐκδηλώσεις, προσφορά πλουσίων δώρων κ.λπ.³. Πρὶν ἀπ' ὅλα ὅμως, ἐκεῖνο γιὰ τὸ

1. Μάλχος, σελ. 113 (FHG IV). Πρβλ. J. B. Burg, ὁ.π., σελ. 231-232 καὶ I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 98.

2. . . . μίαν δὲ τῶν Ῥωμαίων παρεσπίσαντο νῆσον Ἰωτάβην ὄνομα καὶ τοὺς δεκατηλόγους ἐκβαλὼν τῶν Ῥωμαίων αὐτὸς ἔσχεν τὴν νῆσον, καὶ τὰ τέλη ταύτης λαμβάνων, χρημάτων εὐπόρησεν οὐκ ὀλίγων ἐντεῖθεν. . . (Μάλχος, ὁ.π., σελ. 113).

3. Ὁ.π., σελ. 313.

όποιο ή βυζαντινή διπλωματία ἐργάστηκε περισσότερο ἦταν νὰ πείσει τὸν Ἀμορκεσὸ νὰ γίνῃ Χριστιανὸς καὶ μέλος τῆς χριστιανικῆς οἰκουμενικῆς κοινότητος, προσπάθεια ποὺ φυσικὰ στέφθηκε ἀπὸ ἐπιτυχία. Ἀνάμεσα στὰ δῶρα μάλιστα, ποὺ ὁ αὐτοκράτορας Λέων Α' τοῦ προσέφερε κατὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, περιλαμβανόταν καὶ μιὰ πολύτιμη βυζαντινὴ εἰκόνα¹.

Στὰ τέλη τοῦ 5ου - ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰῶνα, ἡ βυζαντινὴ διπλωματία κατέβαλε σοβαρὲς προσπάθειες γιὰ νὰ κερδίσει καὶ ἕναν ἄλλον, ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐχθρό, τὸν Ἀραβὰ ἡγεμόνα Ἀλαμούνδαρο². Ὁ φύλαρχος τῶν Σαρακηνῶν Ἀλαμούνδαρος, ἐπικεφαλῆς τῆς ὑποτελοῦς στὴν Περσία περιοχῆς τῆς *Hira*, κοντὰ στὸν Εὐφράτη, πραγματοποιοῦσε συχνὲς ἐπιδρομὲς σὲ περιοχὲς τῆς Συρίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Μεσοποταμίας³. Στὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου, ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Σευήρος, σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες τοῦ Ζωναρᾶ, ἔστειλε στὸν Ἀλαμούνδαρο δύο μονοφυσίτες ἐπισκόπους, γιὰ νὰ τὸν μεταστρέψουν στὸν Μονοφυτισμό, ἐπειδὴ, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος συγγραφέας, ὁ Ἀραβὰς φύλαρχος κατηχηθεὶς παρὰ ὀρθοδόξων ἐπίστευσέ τε καὶ ἐβαπτίσατο ὀρθόδοξος⁴. Ἡ προσπάθεια τῶν μονοφυσιτῶν ἐπισκόπων ἀπέτυχε καὶ οἱ ἴδιοι ἀπογινόντες ὡς οὐκ ἂν ποτε μετενεγκεῖν αὐτὸν δυναθεῖεν εἰς τὴν δόξαν αὐτῶν, ὑπεχώρησαν. Ἀργότερα, ὁ Ἰουστινιανὸς προσπάθησε νὰ τὸν προσεγγίσει περισσότερο, χρησιμοποιώντας καὶ ἄλλα μέσα (προσφορὰ χρημάτων, πλουσιῶν δώρων κ.λπ.) καὶ κατάφερε νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν Ἀλαμούνδαρο τὴν ὑπόσχεση ἵτι σὲ περίπτωσι βυζαντινοπερσικοῦ πολέμου θὰ διατηροῦσε οὐδέτερη στάση⁵.

Ἡ παράδοσι, λοιπόν, συνεχίζεται· ἐπιλέγεται καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ὁ εἰρηνικὸς καὶ πλέον ἀνώδυνος τρόπος προσέγγισις τοῦ βάρβαρου ἡγεμόνα.

1. . . . καὶ τέλος ἀπέπεμφεν αὐτόν, ἰδίᾳ μὲν παρ' αὐτοῦ εἰκόνα τινα χρυσῆν καὶ κατάλιθον λαβόν, σφόδρα τε οὖσαν πολυτελεῆ. . . (Μάλχος, σελ. 313). Ἐνδεικτικὴ τῆς ὑπέροχης σημασίας ποὺ ἔδωσε ὁ Λέων Α' στὸν τυχοδιώκτη Σαρακηνὸ Ἀμορκεσὸ, κατὰ τὴν ἐπισκεψή του στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶναι ἡ ἀντίδρασις τῶν βυζαντινῶν ἀξιωματῶν τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ὡς παρῴσιαζετὰ μέσα στὸ ἐπίσημὸ κριτικὸ ἀπέναντι στίς ἐνέργειες τοῦ αὐτοκράτορα κείμενο τοῦ Μάλχου.

2. Ζωναρᾶς, Ἐπιτομή, τόμ. 3, σελ. 139-140 (CSHB).

3. Προκόπιος, Πόλεμοι, τόμ. 1, σελ. 89 (ἔκδ. Haury). Πρβλ. Ch. Diehl, *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*, τόμ. 2, Παρίσι 1901, σελ. 388.

4. Βλ. Ζωναρᾶς, ὁ.π., σελ. 139. Ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Ζωναρᾶ εἶναι μᾶλλον ἀνακριβής, ἐπειδὴ, ὡς λεπτομερῶς περιγράφει ὁ Προκόπιος (τόμ. 1, σελ. 88-90), τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ Ἀλαμούνδαρος, σύμμηχος τῶν Περσῶν, ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς φοβερότερους ἐχθροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ προέβαινε πολὺ συχνὰ σὲ ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες τῶν βυζαντινῶν κτήσεων, κυρίως τῆς Μεσοποταμίας. Ἡ πρώτη, κατὰ συνέπειαν, προσπάθεια ἐκχριστιανισμοῦ του πρέπει νὰ ἦταν αὐτὴ τῶν δύο μονοφυσιτῶν ἐπισκόπων, ἀπεσταλμένων τοῦ πατριάρχου Σευήρου.

5. Προκόπιος, Πόλεμοι, τόμ. 1, σελ. 150 καὶ 197 (Haury).

ή προσπάθεια δηλ. προσέλευσης και ένταξής του στη χριστιανική οίκουμένη. Ἡ ἀποτυχία ἐκχριστιανισμοῦ του στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀναστασίου δὲν θὰ ἀποθαρρύνει τὸν Ἰουστινιανό, ὁ ὁποῖος θὰ δοκιμάσει ἀργότερα νὰ μεταστρέψει τὴ στάση του ὑπὲρ τῆς Αὐτοκρατορίας μὲ ἄλλα ἐπίσης εἰρηνικὰ μέσα, ὅπως ἡ προσφορὰ χρημάτων καὶ χρυσοῦ.

Προσπάθειες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔγιναν κατὰ τὸν 5ο αἰώνα καὶ σὲ πῶς μακρινές ἀπὸ τὸ Βυζάντιο περιοχές, οἱ ὁποῖες, ὅπως φαίνεται, προετοίμασαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν εὐρύτερη ἐξάπλωσή του, λίγο ἀργότερα. στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Στὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου Β' ἀναφέρονται οἱ πρῶτες μαρτυρίες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Νουβία, χωρὶς ἰδιαίτερα μεγάλα ἀποτελέσματα¹. Κτίστηκαν ἐκκλησίες, ἐνῶ ὑπῆρχαν καὶ οἱ εἰδωλολατρικοὶ ναοί, γεγονός πού μαρτυρεῖ τὴ συνύπαρξή στὴ χώρα Χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν. Στὴν ἀποψη τῆς περιορισμένης διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Νουβία πρὶν ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ἱεραποστολικὴ δράση τοῦ Ἰουστινιανοῦ συγκλίνουν καὶ τὰ πορίσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν σὲ ὅλες τὶς περιοχές τῆς χώρας².

Ἀκόμη, ὁ αὐτοκράτορας Ἀναστάσιος, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Διακρινόμενος³, ἔστειλε στὴ μακρινὴ χώρα τῶν Ὀμηριτῶν (Νότια Ἀραβία) ἕναν ἐπίσκοπο, γιὰ νὰ διαδώσει τὸν Χριστιανισμό σ' ἕνα πληθυσμό, στὸν ὁποῖο ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ κυριαρχοῦσε ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία. Ἀπὸ γραπτές παραδόσεις καὶ ἐπιγραφές τῆς ἐποχῆς διαπιστώνεται ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀποτελοῦσαν στὸ βασίλειο τῶν Ὀμηριτῶν μικρὴ μειονότητα, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερο μέρος ζοῦσε στὴν πόλη Nagran⁴, ἀπ' ὅπου ὁ Ὀμηρίτης φύλαρχος Dū Nunās ξεκίνησε, λίγο ἀργότερα, τοὺς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν διωγμούς⁵.

Ἦταν τόσο μεγάλης σπουδαιότητος ἡ περιοχή τῆς Νότιας Ἀραβίας γιὰ τὸ Βυζάντιο, ὥστε νὰ ἐμπλακεῖ καὶ τὸ ἴδιο, ἐπὶ Ἰουστίνου Α', στὸ θρησκευτικὸ πόλεμο Ἀζουμιτῶν (Αἰθιοπῶν) - Ὀμηριτῶν, μὲ στόχο τὴ διασφάλιση κυρίως τῶν οἰκονομικῶν του συμφερόντων στὴν περιοχὴ⁶. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰώ-

1. I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 45-46, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Βλ. W. H. C. Friend, *Recently discovered Materials for Writing the History of Christian Nubia*, *Studies in Church History* 11 (1975), σελ. 19-30 (= *Variorum Reprints, Town and Country in the Early Christian Centuries*, Λονδίνο 1980, ἀρ. XXIV).— I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 47-48.

3. E. Miller, *Fragments inédits de Théodore le Lecteur et de Jean d'Égée*, *Revue Archéologique* ns. 26 (1873), σελ. 285, 400, 403.

4. Βλ. I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 31.

5. Ὁ.π., σελ. 32-33.

6. Προκόπιος, Πόλεμοι, τόμ. 1, σελ. 106-108 (Haury).— Μαλάλας, Χρονογραφία, σελ. 433 (Dindorf). Πρβλ. V. Christides, *The Himyarite-Ethiopian War and the Ethiopian Occupation of South Arabia in the Acts of Gregentius, ca. 530 A.D.*, *Annales d'Éthiopie* 9 (1972), σελ. 115-146.

να τὸ Βυζάντιο εἶχε ἀναπτύξει ἐμπορικές σχέσεις μὲ τὸ Βασίλειο τῆς Ἀξώμης (Αἰθιοπία). Προσπάθησε μέσω αὐτοῦ νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή του καὶ σὲ ἄλλες γειτονικές ἀραβικές φυλές, μὲ σκοπὸ τὴν προσέγγιση καὶ ἐξασφάλιση τῶν θαλασσίων ὁδῶν (διὰ τῶν ὁποίων θὰ προμηθευόταν εὐκόλα καὶ μὲ λιγότερο κόστος τὰ εἰσαγόμενα ἀπὸ τὴν Ἰνδία ἐμπορεύματα, ἀφαιρώντας τὸ μονοπώλιο ἀπὸ τὴν Περσία) καὶ τὴν προμήθεια ὅλων τῶν προϊόντων τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀφρικῆς. Μὲ τὴ μεσολάβηση τῶν Ἀράβων τῆς Ἰεμένης καὶ τῶν Αἰθιοπῶν οἱ βυζαντινοὶ ἐμποροὶ θὰ ἔρχονταν σὲ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὴν Ἰνδία¹.

Ἡ πρώτη προσέγγιση ἐπιτεύχθηκε καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι μὲσω τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅταν, μὲ τὴν καθοδήγηση τῆς ἀλεξάνδρινης Ἐκκλησίας, ὀργανώθηκε στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνα ἡ μονοφυσιτικὴ Ἐκκλησία τοῦ βασιλείου τῆς Ἀξώμης. Πηγές ἀναφέρουν ὅτι τὸ βασίλειο τῆς Ἀξώμης ὑπῆρξε στὶς ἀρχές τοῦ 6ου αἰῶνα τὸ μεγάλο χριστιανικὸ κράτος ποὺ προστάτευε ὅλους τοὺς Χριστιανούς τοῦ Νότου².

Συνοψίζοντας τὰ ὅσα ἐκτενῶς ἀναλύσαμε παραπάνω, ἐπισημαίνουμε συμπερασματικὰ τὰ ἑξῆς:

Στὶς περισσότερες περιπτώσεις, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία κατέβαλαν ἀπὸ κοινοῦ συντονισμένες προσπάθειες γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαοὺς ἢ γιὰ τὴ βάπτιση ξένων ἡγεμόνων, προσπάθειες ποὺ ἐντάσσονταν μέσα στὸ γενικότερο πλαίσιο τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους³.

1. C h. D i e h l, ὁ.π., σελ. 392-394. Τὴ σημαντικὴ γεωγραφικὴ θέση τοῦ βασιλείου τῆς Ἀξώμης ἐπισημαίνει ὁ Κοσμᾶς Ἰνδικοπλεῦστης, στὴ Χριστιανικὴ Τοπογραφία του, μὲ τὴν παρακάτω περιγραφή: καὶ ἀπὸ Ἀξώμης ἕως τῶν ἄκρων τῆς Αἰθιοπίας, τῆς λιβανωτοφόρου γῆς τῆς καλομένης Βαρβαρίας, ἣτις καὶ παράκειται τῷ Ὠκεανῷ. . . Ἔστι δὲ ἡ χώρα ἡ λιβανωτοφόρος εἰς τὰ ἄκρα τῆς Αἰθιοπίας, μεσόγειος μὲν οἶσα, τὸν δὲ Ὠκεανὸν ἐπέκεινα ἔχουσα, ὅθεν καὶ οἱ τὴν Βαρβαρίαν οἰκοῦντες, ὡς ἐγγύθεν ὄντες, ἀνερχόμενοι εἰς τὰ μεσόγεια καὶ πραγματευόμενοι κομίζουσιν ἐξ αὐτῶν τὰ πλεῖστα τῶν ἡδυσμάτων, λίβανον, κασίαν, κάλαμον καὶ ἕτερα πολλά, καὶ αὐτὰ πάλιν διὰ θαλάσσης κομίζουσιν ἐν τῇ Ἀδοῦλῃ καὶ ἐν τῷ Ὀμηρίτῃ καὶ ἐν τῇ ἐσωτέρῃ Ἰνδία καὶ ἐν τῇ Περσίδι. . . καὶ πῶς κάτω: Ἐν τῇ Ἀδοῦλῃ — τῇ καλομένη τῶν Αἰθιοπῶν πόλει, παραλίω τυγχανούση ὡς ἀπὸ μιλίων δύο, λιμένι ὑπαρχούσῃ τοῦ Ἀξωμιτῶν ἔθνος, ἐνθα καὶ τὴν ἐμπορίαν ποιούμεθα οἱ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας καὶ ἀπὸ Ἑλᾶ ἐμπορευόμενοι. . . (Cosmas Indicopleustès, Topographie chrétienne, τόμ. 1, σελ. 357, 359 καὶ 365, Sources chrétiennes, ἀρ. 141). Πρβλ. V. C h r i s t i d e s, *The Image of the Sudanese in Byzantine Sources* Bsl. 43 (1982) 1, σελ. 8-17.

2. Βλ. C h. D i e h l, ὁ.π., σελ. 393-394 καὶ Θ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ λ ο υ, *Στοιχεῖα διαγραφῆς τοῦ βυζαντινοαιθιοπικοῦ πολιτιστικοῦ χώρου*, Βυζαντινὰ 13¹ (1985), σελ. 675-692.

3. Ἡ ἐρμηνεία τῶν μαρτυριῶν ποὺ μᾶς παρέχουν οἱ πηγές γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαοὺς τόσο στὴν ἐποχὴ ποὺ μελετᾶμε ὅσο καὶ σὲ μεταγενέστερες ἐποχές δὲν ἀφήνει καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι οἱ ὀργανωμένες ἀπὸ τὸ Κράτος ἱεραποστολές ἐξυπηρετοῦσαν κατ' ἀρχὴν πολιτικὴς σκοπιμότητες. Εἶναι δύσκολο, συνεπῶς, νὰ δεχθοῦμε τὴν ἄποψη τοῦ Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ (*The Missionary Task of the Byzantine Emperor*, Βυζαντινὰ, τόμ. 3

Ὁ ρόλος καὶ ἡ ἄμεση ἢ ἔμμεση ἀνάμειξη τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα στὶς ἱεραποστολὰς καὶ στὶς γενικότερες ἐνέργειες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ προσέδιδαν σ' αὐτὲς χαρακτῆρα πολιτικὸ καὶ εἶχαν σὰν κύριο σκοπὸ τὴν προάσπιση τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους. Σὲ ἐνίσχυση αὐτῆς τῆς ἄποψης ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ: τὴν παρουσία τοῦ Κωνσταντίου στὴν τελετὴ τῆς χειροτονίας τοῦ Οὐλφίλα· τὴν ἀποστολὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Θεόφιλου στὸ βασιλιά τῶν Ὀμηριτῶν γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Νότια Ἀραβία· τὴ βοήθεια ποὺ πρόσφερε ἡ αὐλὴ τοῦ Θεοδοσίου Β' στὸν Μεσρόπιο γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀρμενικοῦ ἀλφαβήτου· τὴν ἀποστολὴ στὴν Περσία τοῦ ἐπισκόπου Μαρουθᾶ ἐπικεφαλῆς πρεσβείας μὲ ἐντολὴ τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοκράτορα· τὴ διπλωματικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Ἀμορκεσοῦ ἀπὸ τὸν Λέοντα Α' κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ πρώτου στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα κ.ἄ.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κύκλοι, ἐξἄλλου, ποὺ κατηύθυναν ἱεραποστολὰς ἢ συμμετεῖχαν σ' αὐτὲς, δροῦσαν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, μὲ κριτήρια ἐθνικοπολιτικά. Ἔτσι, ὁ Θεόφιλος «Ἰνδὸς» ἐπέλεξε γιὰ τὴν ἴδρυση ἐκκλησιῶν τρεῖς, ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τοῦ Βυζαντίου, πόλεις τῆς Νότιας Ἀραβίας· οἱ ἐπίσκοποι τῆς Βαλκανικῆς Θεότιμος καὶ Νικήτας προσπάθησαν, μὲ τὴ διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου, ν' ἀποσοβήσουν τὸν ἀπὸ βορρᾶ ἐθνικὸ κίνδυνο ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν Αὐτοκρατορία· ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπεδίωκε μέσω τῆς Ὀρθοδοξίας, ν' ἀποτρέψει τὸν ἐκβαρβαρισμὸ τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας, ἐνῶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μεσοποταμίας Μαρουθᾶς ἔδρασε στὴν Περσία. ὡς ἐπίσημος κατ' ἀρχὴν ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοδοσίου Β' στὴν αὐλὴ τοῦ Ἰσδιγέρδη.

Ἡ ἀνοχὴ ἢ ἡ ὑποχώρηση, μερικὲς φορές, τῶν βυζαντινῶν πολιτικῶν ἀρχῶν σὲ δογματικὰ ζητήματα, ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἡ τελευταία ἀντιδρῶσε σὲ σχετικὲς μὲ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀποφάσεις τους, εἴτε ἐναντι τῶν ξένων ἐνδιαφερομένων γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποτελοῦν σαφεῖς ἀποδείξεις τῶν πολιτικῶν, κυρίως, στόχων ποὺ ἐπεδίωκε τὸ Βυζάντιο μέσω τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀρειανὸς αὐτοκράτορας Οὐάλης ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει μπροστὰ στὴν ἀξίωση τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἐξόριστου ὀρθόδοξου ἐπισκόπου τῆς Τόμεως Βετρανίωνα, μὲ βασικὸ κριτήριον τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε ἡ περιοχὴ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους τοῦ Βορρᾶ. Ἐπίσης, ὁ ἴδιος αὐτοκράτορας ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει μπροστὰ στὴν πεισματῶδη στάση τοῦ Σαρακηνοῦ Μωϋσῆ καὶ νὰ ἐπιτρέψει τὴ χειροτονία του ἀπὸ ὀρθόδοξους ἐξόριστους ἐπισκόπους, προκειμένου νὰ διδάξει τὸ Εὐαγγέλιο στοὺς Σαρακηνοὺς καὶ νὰ μπορέσει ἔτσι ἡ Αὐτοκρατορία ν' ἀσκήσει ἰδεολογικὴ-πολιτιστικὴ ἐπιρροὴ πάνω στοὺς Ἀραβες τῆς Ἀνατολῆς.

(1971), σελ. 281), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία μόνο τυχαῖα (incidentally) ἐξυπηρετοῦντο μέσω τῶν ἱεραποστολῶν καὶ ἄλλα συμφέροντα τοῦ Βυζαντίου, ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν.

Τὸν πολιτικὸ χαρακτήρα ποὺ προσλάμβαναν οἱ βαπτίσεις ξένων ἡγεμόνων ἢ οἱ μαζικοὶ ἐκχριστιανισμοὶ τῶν λαῶν τους προσδιορίζουν ἐπὶ πλέον μιὰ σειρά πολιτικῶν ἐνεργειῶν ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὶς θρησκευτικὲς πράξεις: ἀπονομή τιμητικῶν τίτλων, προσφορά πολυτελῶν δώρων, καταβολὴ χρηματικῶν ποσῶν, σύναψη ἐπιγαμιῶν κ.λπ.

Ἡ βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ χρησιμοποίησε τὴν Ἐκκλησίαν ἀκόμη καὶ γιὰ τὴ διασφάλισή ἢ τὴν ἀποκατάστασή οἰκονομικῶν καθαρὰ συμφερόντων, ὥπως συνέβη, γιὰ παράδειγμα, στὴν περίπτωση τοῦ Ἀμορκεσοῦ καὶ στὴ χώρα τῶν Ὀμηριτῶν (Νότια Ἀραβία).

Ὁφείλουμε ἀκόμη νὰ ἐπισημάνουμε τὸ γεγονός ὅτι τὸ Βυζάντιο κατέβαλε προσπάθειες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ περιοχὲς μεγάλης στρατηγικῆς σημασίας ἀνάμεσα σὲ πληθυσμοὺς μόνιμα ἢ γιὰ μεγάλη χρονικὴ περίοδο ἐγκατεστημένους σ' αὐτές, ποὺ συνήθως εἶχαν προηγουμένως δεχθεῖ ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ-ἐλληνιστικοῦ πολιτισμοῦ (Ἀρμενία, Ἰβηρία, βυζαντινὴ Ἀραβία, Γοθθία, Αἰθιοπία κ.λπ.). Ἀντίθετα, φαίνεται πὼς δὲν μπόρεσε νὰ προσεγγίσει, μέσω τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, μεγάλους νομαδικοὺς λαοὺς ποὺ βρίσκονταν σὲ συνεχεῖς μετακινήσεις καὶ εἶχαν ἀναπτύξει δική τους ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ συνείδηση. Τέτοιοι λαοὶ ἦταν οἱ Οὐννοι, τοὺς ὁποίους, ὥπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς ἐποχῆς¹, ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία προσπάθησε καὶ κατάφερε πολλὰ φορὲς νὰ προσεγγίσει, χρησιμοποιώντας ὅμως ἄλλους, ἰσχυροὺς καὶ δοκιμασμένους, μηχανισμοὺς τῆς διπλωματίας της.

Ὡπωσδῆποτε, οἱ ἐκχριστιανισμοὶ ποὺ ἐπιχειρήθηκαν κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποσοστὸ ἢ τὸ βαθμὸ τῆς ἐπιτυχίας τους, δημιούργησαν τὶς κατάλληλες προϋποθέσεις καὶ προετοίμασαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴ συστηματικὴ καὶ ὀργανωμένη ἱεραποστολικὴ δράση ποὺ θ' ἀναπτύξουν οἱ πολιτικὲς καὶ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς τοῦ Βυζαντίου στὸν ἀμέσως ἐπόμενο αἰῶνα.

ΣΟΦΙΑ ΠΑΤΟΥΡΑ

1. Πρίσκος, «Περὶ Πρέσβειων Ῥωμαίων πρὸς ἔθνικούς», σελ. 124-155 καὶ «Περὶ Πρέσβειων ἔθνῶν πρὸς Ῥωμαίους», σελ. 575-599 (C. Porphyrogeniti, I De Legationibus, C. de Boor). Πρβλ. O. M a e n c h e n - H e l f e n, *Die Welt der Hunnen*, Wien-Köln-Graz 1978, σελ. 189-206.